

Genderové role a stereotypy

Kristýna Petáková

Bakalářská práce
2010

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kristýna PETÁKOVÁ**

Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Genderové role a stereotypy**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti gender, genderových rolí a genderových stereotypů.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníku.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

OAKLEY, A. Pohlaví, gender a společnost. Praha: Portál, 2000. 171 s. ISBN 80-7178-403-6

KARSTEN, H. Ženy-muži: genderové role, jejich původ a vývoj. Praha: Portál, 2006. 183 s. ISBN 80-7367-145-X

RENZETTI, C.M. Ženy, muži a společnost. Praha: Karolinum, 2005. 642 s. ISBN 80-246-0525-2

VALDROVÁ, J. Gender a společnost. Ústí nad Labem: Univerzita J.E.Purkyně, 2006. 236 s. ISBN 80-7044-808-3

GAVORA, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6

Vedoucí bakalářské práce:

Ing. Mgr. Leona Hozová
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

18. ledna 2010

Termín odevzdání bakalářské práce:

7. května 2010

Ve Zlíně dne 18. ledna 2010

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 4.5.2010

Pedáková Kristýna

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odporů-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíádně k výši výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce, jak již samotný název napovídá, se zabývá genderovými rolemi a genderovými stereotypy. Teoretická část této práce je zaměřena na problematiku genderových rolí a genderových stereotypů. Popisuji zde základní pojmy – gender, genderová role, genderový stereotyp, genderová identita a genderový kontrakt. Dále se zabývám feminitou a maskulinitou. Zabývám se rozdíly mezi pohlavími, jak jsou rozděleny role muže a ženy a vytvořenými genderovými stereotypy. Praktická část pak obsahuje vlastní kvantitativní výzkum, který zjišťuje názory společnosti na vybrané otázky týkající se genderových stereotypů. Pro zjištění požadovaných skutečností byla použita technika anonymního dotazníku. Získaná data byla následně analyzována a přehledně zpracována do tabulek a grafů.

Klíčová slova: pohlaví, gender, genderová role, role, genderový stereotyp, genderová socializace, genderová identita, ženství, mužství, feminita, maskulinita, teorie rolí

ABSTRACT

The Bachelor thesis deals, as its name suggests, with the gender roles and the gender stereotypes. The theoretical part of this work is thematically focused on the problems of the gender roles and the gender stereotypes. I'm explaining the basic terms – gender, gender role, gender stereotype, gender identity and gender contract. This part also deals with the femininity and the masculinity. I focus on the differences between men and woman, how the roles of men and woman are allocated and formed gender stereotypes. The practical part of the Bachelor thesis includes own quantitative research that probes the opinion of the society on the selected questions relating to gender stereotypes. The technique of an anonymous questionnaire was used to obtain requested data. The obtained data were analysed later on and well arranged into tables and graphs.

Keywords: sex, gender, genders roles, role, gender stereotype, gender socialization, gender identity, femininity, masculinity, role theory

„Člověk se nerodí jako žena, nýbrž je do ní zformován.“

Simone de Beauvoir

Poděkování

Na tomto místě chci upřímně poděkovat vedoucí bakalářské práce Ing. et Mgr. Leoně Hozové za odborné vedení, cenné rady a kritické připomínky, které mi poskytovala při psaní mé bakalářské práce. Dále děkuji všem respondentům, kteří byli ochotní vyplnit mé dotazníky pro účely vypracování praktické části bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 POHLAVÍ A GENDER	12
1.1 CO JE GENDER A JAK HO DEFINUJEME?	13
2 GENDEROVÉ ROLE	15
2.1 KLASIFIKACE ROLÍ	17
2.2 VÝVOJ ROLÍ A JEJICH PROMĚNA.....	18
2.3 PROCES OSVOJOVÁNÍ SI GENDEROVÝCH ROLÍ - SOCIALIZACE	19
2.3.1 Genderová socializace a hračky	22
2.4 TEORIE MUŽSKÝCH A ŽENSKÝCH ROLÍ.....	24
3 GENDEROVÁ IDENTITA	27
3.1 TEORIE UTVÁŘENÍ A VÝVOJE GENDEROVÉ IDENTITY	28
3.1.1 Psychoanalytická teorie.....	29
3.1.2 Kognitivní vývojová teorie	30
3.1.3 Teorie sociálního učení	31
3.1.4 Teorie genderového schématu.....	32
4 CO JE GENDEROVÝ KONTRAKT?	33
5 GENDEROVÉ STEREOTYPY A JEJICH DEFINICE	34
5.1 GENDEROVÉ STEREOTYPY V PRAXI SOCIÁLNÍ PRÁCE.....	36
5.2 NEVÝHODY GENDEROVÝCH STEREOTYPŮ	37
5.3 STEREOTYPY V TELEVIZI A V MÉDIÍCH.....	38
5.4 STEREOTYPY V KNIHÁCH A UČEBNICÍCH.....	40
6 FEMINITA A MASKULINITA	42
II PRAKTICKÁ ČÁST	45
7 VÝZKUM	46
7.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	46
7.2 HYPOTÉZY.....	46
7.3 CÍL VÝZKUMU	46
7.4 VÝZKUMNÁ METODA	46
7.5 PROMĚNNÉ	48
7.6 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	48
7.6.1 Charakteristika vzorku respondentů podle pohlaví.....	49
7.7 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	49
7.8 OVĚŘENÍ HYPOTÉZY Č. 1	50
7.9 OVĚŘENÍ HYPOTÉZY Č. 2	51
7.10 OVĚŘENÍ HYPOTÉZY Č. 3	53
7.11 VYHODNOCENÍ VÝZKUMNÉHO DOTAZNÍKU	54
Otázka č. 16: Existují podle Vás typicky mužská a ženská povolání?.....	56
Otázka č. 17: Myslíte si, že by Vaší/emu partnerce/ovi vadilo, kdybyste měla/a vyšší plat než on/a?	59

	Otázka č. 18: Myslíte si, že by Vaší/emu partnerce/ovi vadilo, kdybyste měla/a vyšší vzdělání než on/a?.....	60
8	SHRNUTÍ VÝZKUMU	61
9	DOPORUČENÍ PRO PRAXI	62
	ZÁVĚR	63
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	64
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	66
	SEZNAM GRAFŮ	67
	SEZNAM TABULEK	68
	SEZNAM PŘÍLOH	69

ÚVOD

Lidé se definují mnoha různými způsoby. Jedním z těch nejzákladnějších je, když řeknou „jsem muž“ nebo „jsem žena“, tedy když se vymezují z hlediska pohlaví. Ve svém soukromém i pracovním životě se na každém kroku setkáváme s dělením světa na svět mužů a na svět žen. Sdělení, které takovou jednoduchou větou vysíláme, však přesahuje pouhý anatomický popis. Takové sdělení zároveň vyvolává i představu určitého souboru osobních vlastností, které bychom měli jako žena či muž mít, a způsobu chování, které se k tomu vztahují.

Lidské pohlaví jako biologická danost (být mužem či ženou) slouží jako základ, na němž lidé konstruují společenskou kategorii zvanou gender. Pojem gender v sobě zahrnuje určité sociální role, chování, ale i předsudky, stereotypy a hodnocení, které určitá společnost spojuje s obrazem ženy či muže. Předpoklady vztahující se ke genderu lidé obecně přijímají za platné a správné a zakládají na nich svůj rozdílný přístup k osobám ženského a mužského pohlaví, což podle mě není vždy ideální.

Právě gender je tím hlavním aspektem, který rozhoduje o tom, jakým směrem se bude ubírat sociální vývoj dítěte jako děvčete (ženy) a chlapce (muže). Genderová identita je značně ovlivňována především rodiči a interakcí v rodině, dítě je rodiči pozitivně odměňováno za chování, které odpovídá jeho genderu, na základě toho u něj dochází k snazšímu osvojení si příslušného genderu.

Téma „Genderové role a stereotypy“ jsem si pro svou bakalářskou práci vybrala, protože oblast genderu považuji za velmi zajímavou, a protože se s touto problematikou každodenně setkáváme v mnoha oblastech osobního i profesního života. A také proto, že téma genderu je spjato s mnoha dalšími zajímavými tématy: s láskou, se zamilovaností, se vztahy. Ale také se závažnějšími tématy jako s diskriminací žen apod.

Práce je členěna na teoretickou část a praktickou část. V teoretické části se věnuji vymezení základních pojmů z problematiky gender - tzn. pojmu gender, pohlaví, genderová role, genderový stereotyp, jak probíhá proces osvojování si genderových rolí a jak nás v reálném životě ovlivňují, pojetí maskulinity a feminity. V praktické části předkládám výzkum, jehož cílem je zjištění, zda existují statisticky významné rozdíly ve vnímání genderových stereotypů mezi generacemi žen a mužů narozených v předrevolučním období a mezi ženami a muži narozenými po revoluci.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 POHLAVÍ A GENDER

Každý z nás se vymezuje mnoha odlišnými způsoby. Mezi ten nejzákladnější způsob vymezení patří vymezení z hlediska pohlaví. Tedy, když si každý z nás řekne „jsem žena“ nebo „jsem muž“. Sdělení, které těmito jednoduchými slovy vysíláme, sahá až za rámec anatomického popisu. Evokuje tak totiž i představu vzorců a způsobů chování, ale i určitých vlastností osobnosti, které se jich týkají. Jinými slovy se dá říct, že pohlaví lidí slouží jako základ, na němž společnost lidé vytvářejí společenskou kategorii nazývanou gender (Renzetti, 2005).

Termín pohlaví, do angličtiny překládaný jako „sex“, používáme v těch případech, když chceme hovořit o biologických rozdílech mezi ženami a muži. Tento pojem v sobě zahrnuje vše, co dělá ženy a muže odlišnými - a to na biologické úrovni. Týká se to rozdílů, které jsou z hlediska vývoje v čase, místa působení a z hlediska kulturně-společenského konstantní a neměnné (Oakley, 2000). Biologické pohlaví je kategorie, která je tvořena více složkami. Tvoří je: „*pohlaví chromozomální, pohlaví gonadální, které je dané typem pohlavích žláz, pohlaví vnějších a vnitřních genitálií, hormonální pohlaví (hladiny mužských a ženských hormonů), psychosexuální mozková centra predisponující jádrovou pohlavní identitu (míra pro emocionální souhlas) a fenotypické pohlaví (sekundární pohlavní znaky jako nadra, typ ochlupení, rozložení tuku, kosterní rozdíly apod.)*“ (Janošová, 2008, s. 39).

Zatímco termín pohlaví je vymezen biologicky a ke změně jeho obsahu nedochází ani vlivem času, ani v závislosti na místě působení, pojem gender naopak vyjadřuje skutečnost, že sociální role a atributy s ním související, lze chápat jako sociální konstrukty. Dané atributy lze považovat za určité znaky sociálních dimenzí rodové identity. Jednodušeji řečeno - „pohlaví“ je tedy termín biologický, zatímco „gender“ je termín psychologicko-kulturní (Oakley, 1985).

Podoba rodových rozdílů je proměnlivá a velmi rozmanitá. Závisí převážně na společensko-kulturním a historickém kontextu. Tím, jak kultura vymezuje podobu „ženského“ a „mužského“, také vypovídá o dosaženém stupni svého společenského vývoje. Do jisté míry tím dává i najevo, jakého charakteru jsou vztahy mezi mužskou a ženskou populací (Janošová, 2008).

Antropologové během svých výzkumů výše zmiňovanou proměnlivost potvrdili. Je pravda, že každá společnost chápe jako základní kritérium biologické pohlaví, ale za tímto bodem se už žádné kultury zcela neshodnou na tom, co odlišuje podobu jednoho genderu od dru-

hého. Přitom každá společnost je přesvědčena, že právě její vymezení genderu je odpovídající biologické dualitě pohlaví. V různých kulturách můžeme tedy vedle sebe najít stejnou biologickou rozdílnost mezi ženami a muži v mnohých a odlišných podobách genderových rolí. Můžeme najít i jednotlivce, jejichž gender není podložený vyhraněným pohlavím. Existují i společnosti, které jsou proti jednoduché duální klasifikaci pohlaví na pohlaví ženské a mužské a spíše uznávají dělení pohlaví na tři kategorie (Oakley, 1985).

1.1 Co je gender a jak ho definujeme?

Pojem gender má svůj původ v řečtině a v překladu znamená „rod“. Tento řecký pojem byl později převzat do mnoha evropských jazyků. Jelikož je u nás v současnosti angličtina známější než řečtina, je termín gender přenášen do českého jazyka především z jazyka anglického (Věšínová, 1999). Termín gender [džendr] je z dnešního užívaného anglického jazyka překládán jako sociální pohlaví. Lze jej přeložit i jako sociální rod. Český ekvivalent slova upozorňuje zároveň i na skutečnost, že k pohlaví patří mimo jiné i jeho sociální komponenta (Valdrová, 2006). S pojmem gender se česká sociologie a další humanitní vědy setkávají blíže až po pádu komunismu - tedy od počátku 90. let dvacátého století (Křížková, 2004).

Podle C. M. Renzettiho (2005, s. 527) lze pojem gender definovat jako „*Společensky utvářené postoje a modely chování, obvykle dichotomicky dělené na mužské a ženské.*“ Podle Kalnické (2009) je gender možné vymezit jako označení pro skupinu různých vlastností, sociálních rolí, společenských pozic a vzorců chování přiřazovaných ženám a mužům. Křížková (2004) definuje termín gender jako pojem, jenž upozorňuje na sociální rozdíly mezi osobami ženského a mužského pohlaví. Podle autorů jsou tyto sociální rozdíly konstruktem - a to jak kulturním, tak i sociálním. Tyto sociální rozdíly se mohou v průběhu času měnit a jejich definování a pojetí se může lišit i v různých kulturách. Závaznost daných rozdílů není přirozená, ale je dočasným vývojovým stupněm sociálních vztahů mezi jedinci ženského a mužského pohlaví. Dle Ann Oakley (In křížková, 2004) lze gender považovat za sociální konstrukt, který předepisuje mužům a ženám, jak se mají chovat.

Gender je fenoménem, který je udržován a produkován v každodenní interakci. Muži a ženy vnímají gender jako určitý sociální řád, jako neměnnou a „normální“ součást sociální reality i jako základ individuálních identit. K podobnému vnímání přispívá skutečnost, že dané genderové vztahy jsou institucionalizovány. To znamená, že jsou regulovány určitými „samozřejmými“ a legitimními pravidly a normami. Většina lidí tyto pravidla a představy

týkající se genderu zachovává, protože se tím snaží udržovat daný řád. Tyto tendence jsou vědomé či nevědomé. Chování, které nezapadá do nastavených stereotypních genderových vzorců, je společností ihned rozpoznáno a následně penalizováno (Křížková, 2004).

Gender na rozdíl od biologického pohlaví neobsahuje pouze dvě dichotomní kategorie (žena/muž), ale celou škálu charakteristik s póly nazvanými maskulinita a feminita. Tyto charakteristiky se mohou u jedince vyskytovat nezávisle na jeho biologickém pohlaví (u mnoha lidí jsou přítomny rysy obou komponent), avšak naše společnost většinou předpokládá, že u normálního muže převažuje maskulinita a u normální ženy zase feminita (Oakley, 2000). Jak se ukazují různé antropologické výzkumy - gender není vždy jednoznačně determinován pohlavím jedince. Bylo zjištěno, že existují nezanedbatelné a významné rozdíly mezi podobou genderových vztahů v té které společnosti (Kalnická 2009).

2 GENDEROVÉ ROLE

Na světě se neseťkáme s žádnou společností, národem či etnikem, které by nevytvářely rozdíly mezi dívkami a chlapci, a které by neodlišovaly mužskou a ženskou roli. Každá ze společností tomuto dělení na ženskou a mužskou roli přizpůsobuje výchovu svých dětí. Znamená to tedy, že dívky jsou během svého života vystaveny odlišným socializačním vlivům než chlapci. Rodové rozdíly a jejich dělení jsou patrné zejména u přírodních a tradičních společenství. Muž i žena mají přesně vymezenou svou roli, své povinnosti a práva a zároveň přijímají i nároky, které na ně jejich společnost klade. Důsledkem toho je, že se společnost a její podoba do budoucnosti téměř nemění. Výhodou kladení důrazu na rodové rozdíly je, že toto dělení usnadňuje mužům a ženám komunikaci v rámci partnerství a rodiny (Janošová, 2008).

Vágnerová (2004) uvádí, že každý jedinec se v průběhu svého života stává členem mnoha sociálních skupin. Skupiny na něho kladou různé požadavky. Jedním z hlavních požadavků je, aby jedinec převzal určité role, které odpovídají jeho pozici, a plnil je. To, jak dobře či nedobře zvládne požadavky na svou roli, má dopad na úroveň hodnocení a na akceptaci danou sociální skupinou. Na realizaci jakékoliv role mají vliv jak odlišné osobní dispozice každého jedince, tak i skupinové požadavky a její očekávání.

I přesto, že se podoba rolí mužů a žen v různých společnostech liší, v jejich tradičním pojetí jsou vždy chápány jako vzájemně se doplňující – komplementární. Možný k tomu říká (In Janošová, 2008, s. 13): *„Integrální součástí takto viděné rodové dvoudomosti lidského světa byla prakticky úplná komplementarita...Její existence je možná teprve ve společnostech s výrazně sociálně vzorovanou dělbu práce. Ve společnosti, která vnímá dualitu mužsko-ženského světa z tohoto hlediska, přísně rozlišené mužské a ženské práce, nástroje, prostory, úkoly do sebe zapadají, navazují na sebe, prostupují se a teprve až jako celek vedou k dosažení cíle“.*

V západní společnosti byla tato stabilita v 18. století narušena změnami, které souvisely s průmyslovou revolucí. Důsledkem urbanizace byly změny v demografickém uspořádání. A protože se muži museli přesunout z domácností dál za prací do továren, došlo k vyliďnění dříve obydlených domovů. Podobný průběh to mělo i u žen a dětí. Společnost se začala stávat více individuální, začala se postupně členit. Tyto změny měly za následek proměnu dosavadních rolí. Role se staly více variabilní a snažily se přizpůsobit změnám, ke kterým v té době docházelo. Spolu s proměnou požadavků, které se týkaly mužských a

ženských rolí, docházelo také k proměně představ o ideální podobě těchto rolí. Jejich obsah se musel přizpůsobit novým funkcím, které nová doba přinášela. Naopak některé funkce se staly zcela nadbytečnými a nepotřebnými. Větší diferenciací započala až na základě ekonomického a sociálního postavení rodiny, velikosti obce, regionu atd. (Janošová, 2008).

Dle Kalnické (2009) lze generovou roli definovat jako souhrn daných pravidel, které přiřazují určité chování jen ženám a jiné zase jen mužům. Tato pravidla jsou většinou nepsaná a mají neformální charakter. Jako příklad uvádí Kalnická přesvědčení společnosti, že správné je jen to, když žena zůstane na mateřské dovolené, zatímco muž chodí do práce a vydělává peníze, aby zabezpečil rodinu. Pokud tomu tak není, je to společností vnímáno jako nesprávné. Pleck (In Janošová, 2008) tvrdí, že rodová role je seskupení představ, které nám říkají, jací ženy a muži ve skutečnosti jsou a jací by měli podle obecně společností sdílených představ být. Podle Křížkové (2004) lze genderovou roli vymezit jako souhrn očekávání a předpisů, které jsou spojeny s chováním a jednáním mužů a žen. Valdřová (2006) uvádí, že genderová role je soubor nepsaných, zřejmých i skrytých předpisů a pravidel, jež jsou platná pro vztahy mezi příslušníky ženského a mužského pohlaví, ale i pro jejich jednání a chování.

Na základě genderových rolí jsou ženám a mužům přiřazovány různé typy práce, povinnosti, které mají plnit, hodnoty a míra odpovědnosti. Genderové role mají svůj původ a upevňují se zejména v oblasti rodiny, zaměstnání, vzdělávacího systému a společenských norem a hodnot. Neoddělitelnou součástí genderových rolí je nerovný status. I když mají stejné základní podmínky jako muži (věk, vzdělání, etniku atd.), zauímají ženy ve většině případů ve společnosti znevýhodněnou pozici (Valdřová, 2006).

Takto utvářená genderová identita a přijatá genderová role jsou považovány za jeden z významných faktorů celkové psychické stability osobnosti. Jak již bylo zmíněno v předešlých odstavcích, gender je v naší společnosti chápán jako základní princip organizace, který pomáhá všem jedincům orientovat se ve složité sociální realitě, která je obklopuje. Také nám pomáhá usnadnit proces rozhodování, který je v tom množství a životních voleb obtížný. V neposlední řadě umožňuje předvídat důsledky, které mohou po určitém jednání následovat. Výrazná část naší jistoty v dospělosti tedy pramení z pevně vyhraněných a vymezených mantinelů genderových rolí (Borneman In Oakley, 2000).

Rodová role má v sobě zahrnutý jak projevy, tak zájmy, které souvisí s vědomím příslušnosti k pohlaví ženskému nebo mužskému. Do značné míry se tedy jedná o vnější vyjádření rodové identity. Jedinec v této roli vyjadřuje svůj názor na to, kým se cítí být, ale i na to,

jak chce být druhými vnímán (Costin In Janošová, 2008). Spektrum maskulinních či feminních projevů může u jedince odpovídat jeho příslušnosti k určitému pohlaví, ale může s ní být i zcela v rozporu (Janošová, 2008). Dle Oakley (2000) bytí ženou či mužem závisí jak na gestikulaci jedince, tak na oblečení, které nosí, na jeho povolání, na typu jeho osobnosti, na sociální síti, tak i na podobě genitálií.

Normativní složka každé role s sebou nese také společenský tlak na přijetí požadavků, které z ní vyplývají. Na tuto složku se váží různé sankce, jejichž přínos závisí na míře demokracie, která je v dané společnosti. Ani v tomto případě se však nevyhneme negativním postojům plným předsudků. Sankce, které následují po porušení „mužsko-ženských“ konvencí, nemusí být v mnoha případech vůbec nápadné. Takovými sankcemi může být např. přehlížení druhým, posměch, obtíže při uplatňování na trhu práce, odsouzení veřejným míněním apod. (Janošová, 2008).

V anglické literatuře se můžeme setkat s pojmy „sissy-boys“ a „tomboys“. Jsou to speciální označení pro děti, v jejichž zájmech a projevech chování se objevuje více znaků, které jsou spíše typické pro jedince s opačným pohlavím, než pro jejich vlastní rodovou skupinu. Termínem „sissy-boys“ jsou označováni jedinci mužského pohlaví (chlapci), u kterých se vyskytují nápadně dívčí projevy. Dívky, které mají spíše chlapecké zájmy a svým chováním se podobají chlapcům, jsou nazývány „tomboys“ (Janošová, 2008).

2.1 Klasifikace rolí

Každá role vyplývá z pozice, která slouží k určení místa jedince v sociální skupině. Každá role má svoji prestiž, kterou svému nositeli přináší, ale také svůj status, tzn. společenskou hodnotu. Některé role jsou jedinci dány již jeho existencí, jiné mu jsou přiděleny a další závisí na jeho volbě. Člověk si v průběhu svého života osvojuje mnoho rolí, které můžeme členit na základě různých hledisek, např. dle způsobu jejich získávání, podle míry jejich obsahu.

Mezi role dělené podle způsobu jejich získávání se řadí obligatorní role. Tyto role má jedinec prisouzeny na základě jeho existence v určité společnosti. Mohou být dány pohlavím, vývojovou fází, sociální pozicí či zdravotním stavem. Žádná z těchto rolí nezávisí jen na vůli jedince, ale je možné je realizovat alespoň odlišnými způsoby.

Další z rolí se nazývají volitelné či alternativní role. Role tohoto typu jedinec akceptuje na základě vlastního výběru, ale i na základě určité motivace. Každá z těchto rolí je individu-

álně specifická. Jedná se například o roli spojenou se společenským statutem – role ženatého; role související s profesí – role soudce, lékařky, učitele; rodičovské role nebo role vymezené výběrovým vztahem k určitým lidem.

Mezi role rozlišované podle míry jejich obsahu se řadí role formální a role neformální. Pro formální role je charakteristické, že je u nich přesně vymezený způsob jejich získávání a má přísně, někdy dokonce i právními předpisy, daná pravidla. Jedná se např. o roli ředitele školy. Neformální role - narozdíl od rolí formálních - nemají tak přísně specifikovaná a přesná pravidla. Vznikají spontánně a ani jejich obsah nebývá tak přísně vymezený. Jedinec si může neformální roli vybrat sám anebo je mu ostatními členy společnosti přisouzena, tj. atriburována. Děje se tak na základě vlastností či pozice jedince.

Specifickou variantou rolí jsou atributové role. Tyto role jsou člověku přisouzeny na základě osobnostních vlastností, které u něho předpokládáme. Tento druh role je jedinci přidělen buď sociálním okolím, anebo si ji může přisoudit sám. Pokud mu daná role přináší uspokojení, bude se ochotně chovat dle jejích požadavků a snadno se s takovou rolí identifikuje. Příkladem může být „třídní hvězda“, s níž se chtějí všichni přátelit a být jako ona.

Odlišnou kategorií jsou vnucené role. Role byla jedinci přiřazena bez jeho vůle, nevybral ji. Může se jednat o vnucenou formální roli, jež byla přijatá pod tlakem okolností – např. vedoucí místo. Existují i role rozporuplné či subjektivně nepříjemné. Příkladem této role je role obětního beránka, jehož úkolem je udržovat určitý celek pohromadě, protože kdyby ji opustil, tak by se celek rozpadl. Podobnou variantou je role třídního outsidera (Vágnerová, 2004).

2.2 Vývoj rolí a jejich proměna

Vágnerová (2004) uvádí, že role jsou vytvářeny zejména identifikací a nápodobou. K rozvoji potřebných zkušeností, které jsou často zaměřené na přípravu na budoucí role, dochází již od dětství. Děje se tak například ve vztahu k ženské či mužské roli. Netýká se to jen požadavků, které se vztahují k určitému chování, ale i očekávání určitého způsobu motivace a prožívání. Každá nově osvojená role poskytne jedinci specifickou zkušenost. Vzhledem k tomu bude jedinec následně rozvíjet zejména ty vlastnosti a kompetence, které se ukázaly být výhodnými či potřebnými.

První rolí, kterou si jedinec v životě osvojí, je podřízená role dítěte. Tato role je dána ještě dostatečně nerozvinutými kompetencemi dítěte, ale i jeho postavením. Daná role se stává

zdrojem základních sociálních zkušeností. Termín „podřízená“ byl této roli přiřazen, protože malé dítě je v závislém a tudíž podřízeném postavení.

Změna následujících rolí je podmíněná rozvojem mnohých kompetencí. Důležitým předpokladem je dosažení alespoň částečné samostatnosti jedince v jeho chování. Teprve až tento rozvoj umožňuje faktickou realizaci role vrstevníka.

Významnou variantou brzké zkušenosti se souřadnou rolí je role sourozenecká. Sourozenecká role je přínosná pro rozvoj některých osobnostních vlastností a tím vytváří předpoklad ke vzniku a následnému rozvoji určitého způsobu chování i v dospělosti.

Další z rolí je nadřazená role. Role tohoto typu mají vysokou sociální prestiž a dávají svému nositeli pocit moci. Zároveň ale také vyžadují větší zodpovědnost a jsou provázány s většími nároky na jedince. Dítě může tuto roli získat ve vztahu k mladšímu sourozenci.

Vývoj v adolescenci a mladé dospělosti s sebou přináší další role – a to zejména role partnerské a role profesní. Profesní role má zpočátku charakter podřízené role. Teprve časem dochází k diferenciaci profesních rolí, což umožňuje jedinci získat nadřazenou roli.

Jedinou rolí, která je nezpochybnitelná, je role rodiče. Naplnění této role může být značně individuálně specifické.

2.3 Proces osvojování si genderových rolí - socializace

Genderové role bývají ovlivňovány mnoha aspekty - předsudky a biologizujícími představami. Pro předávání a zachování genderových rolí z generace na generaci hraje velmi významnou roli proces nazývaný socializace (Křížková, 2004).

Dle Renzettiho (2005, s. 93) lze termín socializace vymezit jako „*Proces, jehož prostřednictvím si lidé předávají a vstřebávají společenské hodnoty a normy, včetně těch, které se týkají genderu.*“ Křížková (2004) definuje socializaci jako dlouhodobý proces, v rámci něhož se z jedince stává bytost, která je schopna se chovat jako člen určité kulturní společnosti. Jandourek (2001) definuje socializaci jako soubor očekávaných jednání vůči druhým jedincům, kteří mají určitou sociální pozici.

Podle Vágnerové (1996) je prostředkem socializace sociální učení. K sociálnímu učení dochází prostřednictvím interakce a komunikace v rámci mezilidských vztahů. Jandourek (2001) uvádí, že se jedinec během procesu socializace učí svým sociálním rolím. Plnění genderové role můžeme přirovnat k pojetí společnosti jako "jeviště". Genderová role je

chápana jako divadelní role, kdy každý jedinec má svá práva a povinnosti spojené s určitou sociální pozicí, jež se následně mění v konkrétní předvídatelné chování. Chování jedinců je řízeno skrze očekávání „publika“. Toto očekávání je nositelem sociální role vnímáno a následně pak převedeno do konkrétní podoby chování. Valdřová (2006) uvádí, že pokud se jedinec své „divadelní roli“ vzepře nebo chová-li se odlišně, vypukne na scéně „jeviště“ zmatek. To může u „diváků“ vyvolat překvapení či odmítnutí akceptovat jiné alternativy chování než se od jedince očekává.

Valdřová (2006) uvádí, že se děti během procesu socializace chovají určitým způsobem a následně zachycují zpětnou vazbu. Na základě toho se učí, jak se projevovat správně žensky či mužsky. Rizikem však může být omezení možností a příležitostí individuálního vývoje jedince. Může se stát, že dítě bude záměrně potlačovat některé své schopnosti, tužby a rysy v domnění, že mu - podle reakce okolí - nepřísluší. Z výzkumů ale vyplývá, že si děti v některých ohledech samy volí, co budou považovat za důležité.

Dle Jandourka (2001) sociální role, kterou si jedinec během procesu socializace osvojuje, není nezměnitelná. Její pojetí lze zcela změnit tak, aby si ji jedinec přizpůsobil, lze se od ní emancipovat. Jak uvádí Valdřová (2006) badatelka Clarissa P. Estés přirovnává osud jedince, který se chová odlišně od očekávání společnosti, k osudu ošklivého káčátka, které ostatní jedinci vyřadili ze středu svého kolektivu.

Ann Oakley (2000) rozlišuje čtyři procesy socializace. První proces nazývá manipulace s dítětem. Příkladem tohoto procesu jsou matky, které už od kojeneckého věku oblékají své děti-děvčátka do hezkých růžových šatů a jsou pyšné na reakce okolí, které jsou plné obdivu. Dalším z procesů socializace je proces systematického směřování pozornosti dítěte na určité předměty. Často se to týká zejména volby hraček podle pohlaví dítěte a následné odměny za to, že si s nimi správně hraje. Tím vzniká u dospělého radost, protože tím prožívají dárivé chvíle, kdy si sami hrávali s hračkami. Třetí proces nese název pohlavně podmíněné verbální pojmenování. Jako pohlavně podmíněné pojmenování lze uvést věty typu „Ty jsi zlobivý kluk“ či „Ty jsi hodná holčička“. Na základě těchto poznámek se u dítěte utváří vlastní identita, jejíž součástí je i pohlaví. Dítě se vidí jako muž nebo žena a na základě toho se identifikuje s osobami tožného pohlaví. Posledním procesem socializace je aktivita přisuzovaná dítěti podle pohlaví. Děti jsou v tomto případě podmiňovány k činnostem, aktivitám, které odpovídají jejich pohlaví. Existují tradiční mužské a tradiční ženské aktivity. Např. děvčátka uklízejí, myjí nádobí, perou, vaří, prostírají stůl; chlapci spíše vynášejí odpadky, čistí popelníky, pomáhá tatínkovi v dílně atd.

Dle Valdové (2006) byla tato teze v roce 1993 rozvinuta Sandrou Bem o důraz na vlivy genderované společnosti. Bem definovala tři genderová optická skla, skrze které vnímáme svět kolem nás, a které nás formují. Prvním genderovým optickým sklem je genderová polarizace. Ženy a muži se od sebe navzájem liší a svět je podle těchto odlišností tříděn. Dalším optickým sklem je androcentrismus, tedy tendence nadřazovat muže nad ženami. Posledním typem genderových optických skel je biologický esencialismus. Biologické rozdíly mezi ženami a muži vysvětlují a legitimizují předchozí dvě optiky.

Jedná se nejen učení v rámci vzdělávacího procesu a o výchovu v prostředí rodiny, ale i akceptování a osvojování si určitých vzorců jednání, norem a hodnot, které jsou okolím očekávané a dají se využít v mnoha odlišných situacích. Gender je považován za jednu ze zásadních kategorií, které rozdělují společnost. Z toho důvodu je také jedním z prvních vzorců, které si jedinec v rámci socializace osvojí, uvědomění si, že existují vzájemně odlišné skupiny pohlaví. Na jejich základě jsou ženám a mužům přiřazovány od sebe se lišící role, ale i orientace na rozdílné postavení ve společnosti a hodnoty. Lze tedy říci, že v rámci socializace se rozvíjí genderová identita u jedinců ženského a mužského pohlaví (Křížková, 2004).

Genderová socializace probíhá ve všech společnostech. S tím souhlasí i mnoho sociálních vědců. I přesto, že se člověk jako jedinec narodí s určitou genetickou výbavou, je za hlavní vliv na to, jaké role budou ženy a muži v životě „hrát“, považována socializace. Biologické charakteristiky, které nás na svět „doprovází“, jsou silně ovlivňovány - spouštěny či blokovány - sociálními zkušenostmi. Mnoho sociobiologů zastává názor, že genderové role mají převážně biologický základ, a že jsou pro jedince zcela „přirozené“. Argument, který tuto tezi vyvrací, je založen na tom, že se tak děje jen na základě neustálého lpění a tlaku společnosti na učení těmito rolím systematickou výchovou. Dětem jsou na základě této výchovy přisouzeny hračky typické pro chlapce a dívky, barva oblečení (modrá či růžová), určité charakteristiky („hodná“ holčička, „statečný“ chlapec) apod. Dané jednání je pak následně kontrolováno a v případě potřeby je doprovázeno korekcí.

Genderové chování lze považovat za výsledek socializace prostřednictvím společnosti. To dokazují odlišnosti v genderových rolích mezi různými kulturami. V rámci každé kultury dochází k postupné proměně a vývoji genderového chování. Přesto se může zdát, že genderové role jsou ve společnosti neměnné. Zdání této stability rolí zajišťuje již výše zmíněná sociální kontrola, která ke svému uplatnění využívá různé typy sankcí. Mezi pozitivní

sankce se řadí pochvala, uznání, povzbuzení. Opakem jsou sankce negativní, které jsou založeny na výsměchu, kritice (Křížková, 2004).

Sara Delamontová ve své práci tvrdí, že většina rysů, které jsou spojovány s mužem a ženou, jsou kulturního původu. I tak většina lidí věří, že tyto rozdíly jsou přirozené. Mužskost a ženskost a role, které se k nim váží, jsou v první řadě konstruovány sociálně. Kdyby byly dané role odvozeny biologicky, byl by proces socializace nepotřebný, a tudíž by byla nadbytečná i sociální kontrola. Podle sociologického přístupu nikoli příroda, ale proces socializace určují rozdíly v chování obou pohlaví. Odlišnosti mezi ženami a muži uvnitř kultury jsou následkem zejména odlišným zacházením s jedinci ženského pohlaví a s jedinci pohlaví mužského. U každého z příslušníků obou pohlaví probíhá proces socializace odlišně. Výzkumu kulturních antropologů jsou dokladem toho, že práce a činnosti vykonávané v jedné kultuře jen mužem či jen ženou jsou v kultuře jiné vykonávány naopak - příslušníky opačného pohlaví. Tato „nerovnost“ v dělbě práce nespočívá v odlišných schopnostech žen a mužů, ale je důsledkem rozdílného „ohodnocení“ práce a činností, které muži a ženy vykonávají (Věšínová, 1999).

2.3.1 Genderová socializace a hračky

Jak Renzetti (2005) uvádí, vyslovíme-li před dětmi slovo „hračka“, začnou nám hned nadšeně popisovat svoji oblíbenou hračku nebo takovou hračku, kterou by chtěli mít. Děti mají hračky rády, protože jsou pro ně zdrojem zábavy a legrace. Hračky mají však i jiný účel než jen pobavit děti. Jejich dalším úkolem je naučit děti různým dovednostem a dát jim možnost vyzkoušet si různé role, které budou v budoucnosti vykonávat jako dospělí lidé. Zde si můžeme položit otázku, zda se nějak významně odlišují hračky, s nimiž si hrají chlapci a dívky?

Výsledky z Dannhauerova průzkumu ukázaly, že již kolem třetího roku věku se u dětí vytváří stereotypní představy o pohlavně typickém chování a specifických preferencích hraček. Traktor s přívěsem si z nabízených hraček vybralo 70% chlapců ve věku dvou let. Ve věku dvou a půl roku už to bylo přibližně 80% chlapců. U dívek nebyly zpočátku pohlavně specifické záliby v hračkách tak specifické. Mezi dvouletými děvčátky si 40% z nich zvolilo za hračku traktor s přívěsem, zbylých 40% si vybralo panenku. U děvčátek starších dva a půl roku si už jen 30% z nich rozhodlo pro traktor, zbylých 60% si vybralo hru s panenkou. Lze tedy s určitou jistotou říci - potvrzují to i další výzkumy, např. Lytton/Romney - že

tyto preference hraček se u dětí objevují již ve věku, kdy si ještě mnoho z nich není zcela jisté svým vlastním pohlavím (Karsten, 2006).

V batolecím a předškolním věku jsou chlapci více kontrolováni než děvčátka a více se na ně dohlíží. Odchytky od chování jsou u nich okolím tolerovány méně než u děvčat. Když uvidíme děvčátko, jak si hraje s autíčky, nebude to nikomu vadit tak, jako když uvidíme chlapce, jenž si hraje s panenkou. V tomto případě se může často setkat s projevy nepochopení nebo dokonce výsměchu ze strany okolí. U volně si hrajících dětí se většinou vytváří jednopohlavní skupinky. Děvčátka si spolu v jednom rohu hrají s panenkami a hracím domácím příslušenstvím, zatímco chlapci si v jiném rohu hrají s auty, stavebnicemi apod. (Karsten, 2006).

Podle Lawsona (In Renzetti, 2005) mají genderové stereotypy dopad i na to, jak si děti hrají. Hry dívek se zaměřují na úpravu vzhledu, oblékání, zdobení atd. Jejich cílem je vyzkoušet si to, co budou zažívat v budoucnosti - schůzky s přítelem, manželství. Naopak klukovské hry jsou plné soutěživosti a konfliktů, vzájemného boje dobra se zlem.

Z výzkumu zaměřeného na prodejní katalogy hraček vyplynulo, že hračky pro holčičky mají většinou růžovou nebo fialovou barvu a tématicky se točí kolem domácnosti, role matky a mateřství. Mnohdy bývají prezentovány pod názvy jako „Pro malé hospodyňky či parádnice“ nebo „Hrajeme si na maminky“. Chlapcům jsou určeny stránky převážně modré barvy prezentované pod názvy „Action Man“ či „Pro malé dobrodruhy“. Hračky pro chlapce tedy vybízí k akci a dobrodružství. Už jenom toto uspořádání prostoru ke hrám vede děti směrem ke stereotypním rolovým vzorcům (Valdrová, 2006).

Dle Renzettiho (2005) jsou nabízené hračky v katalogích obvykle prezentovány spolu s dětskými fotomodely, které jsou tam pravděpodobně proto, aby zdůraznily vhodnost určité hračky pro určité pohlaví. Dívky bývají zobrazovány s panenkami, nebo jak koupou panenku - miminko ve vaničce. Objevují se i v rolích kadeřnic, kdy si navzájem upravují vlasy a zaplétají si copánky, líčí se nebo servírují svačinu z piknikového koše. Pokud jsou s „panenkami“ zobrazení chlapci, tak jen v případě, jedná-li se o „akční postavy“ a různé superhrdiny z pohádkových příběhů (Superman), postavy z Hvězdných válek, různé příšery (ještěr Vandalizátor se smrtícími čelistmi), američtí vojáci. Chlapci se v katalogích objevují v rolích dobrodruhů, řidičů lokomotiv a vesmírných korábů, opravářů, lovců dinosaurů a dalších příšer, hráčů fotbalu apod. Na fotografiích, na kterých byly zobrazeny hrací

vědeckotechnické soupravy, se objevovali pouze a jen chlapi. Výjimku tvořila sada pro dívky nazvaná „Věda do kuchyně“.

Genderové stereotypní představy o pohlavních rolích se promítly i do dětských převlekových kostýmů. Na fotografiích prezentujících kolekci nazvanou „Silní a stateční“ figurovali jen chlapi. Sada kostýmů obsahovala kostým rytíře, kyborga, nindžu, upíra i piráta. Kolekce kostýmů pro dívky byla představována pod názvem „Satén a krajka“. V této sadě se dal najít kostým princezny, lesní víly, baletky, anděla a dokonce i nevěsty. Kostým nevěsty byl pro autenticitu doplněný o „téměř pravý diamantový prsten“, který byl položený na polštářku ve tvaru srdce, a o několik svatebních oznámení.

Jak uvádí Renzetti (2005), zřetelné rozdíly genderového rozlišování na dívky a chlapece lze spatřit i ve vybavení dětských pokojů. Z výzkumu vyplynulo, že vybavení dívčích a chlapecových pokojů si bylo v mnoha ohledech zcela protikladné. Dívčí pokoje v sobě odrážela tradiční pojetí feminity. Mnoho hraček bylo tématicky zaměřeno na domácnost, péči o rodinu a na mateřství. Vyskytovaly se zde v hojném počtu panenky a předměty s nimi spojené (domečky pro panenky), a také zmenšené napodobeniny domácího příslušenství (např. kuchyňského sporáku, žehlicího prkna). Dle Karstena (2006) převládaly i hračky a potřeby hudebního a výtvarného rázu, a spousta plyšových zvířátek. Dívčí pokoje byly i více uklizené a „milejší“. Podle Renzettiho (2005) se v pokojích chlapců naopak ve velkém množství objevovaly hračky vojenského typu, stavebnice, technické hračky, přístroje a sportovní vybavení. Celkově měli chlapi rozmanitější výběr hraček než dívky. To se týká i hraček didaktických. Jedinou výjimku představovaly knihy a hudební nástroje. Ty se u dívek a chlapců vyskytovaly přibližně ve stejném počtu.

Jak uvádí Karsten (2006), americká psychologka Esther R. Greenglass v souvislosti s hračkami tvrdí, že hračky nabízené chlapcům podporují jejich „směřování z domu“, zatímco hračky nabízené dívkám mají za úkol v děvčatech posilovat a podporovat domácí aktivity. Tím, že dávají rodičům svým synům jiné druhy hraček než svým dcerám, dávají rodiče najevo, co od svých dětí - jako od příslušníků ženského či mužského pohlaví - očekávají.

2.4 Teorie mužských a ženských rolí

Sociologie se dříve málokdy věnovala problematice postavení žen ve společnosti. Pokud jim přece jenom někdo věnoval pozornost, tak jedině ve spojitosti žen jako představitelky manželek a matek v rodinách. Většina pozornosti byla spíše soustředěna především na mu-

že. Změnu v nazírání na mužskou a ženskou problematiku přinesla až druhá vlna feminizmu. Podle Charlese (In Křížková, 2004) přesto existovala určitá výjimka. Výjimku v tomto směru představovala teorie významného amerického sociologa Talcotta Parsonse. Talcott Parsons je považován za zakladatele tzv. teorie mužských a ženských rolí.

V jeho pojetí byl pojem role chápán jako něco, co má vztah k očekáváním společnosti vůči ženám a mužům, tedy k normám vymezujícím feminní a maskulinní osobnost. Jedním z nejdůležitějších úkolů jedince v procesu socializace bylo osvojit si příslušné ženské nebo mužské role. Občasné odchylky byly společností chápány jako výsledek selhání při výchově jedince. Jako příklad můžeme jmenovat homosexualitu.

Talcott Parsons se rovněž zabýval i rodinou a jejím začleněním do kontextu industriálních společenských vztahů. V souvislosti se začleněním rodiny do společnosti a se snahou postihnout a vysvětlit rozdíly, které vznikaly při začleňování žen a mužů do širší společnosti, zavedl Parsons dichotomii instrumentálního a expresivního vedení. Instrumentalita v tomto pojetí souvisela s vedením v ekonomické a pracovní oblasti. Expresivita byla naopak spjata s výchovou dětí a vedením domácnosti. Teorie mužských a ženských rolí však ukazuje na obecně uznávaný předpoklad, z něhož vyplývá, že na expresivitu by se měly specializovat spíše ženy, zatímco na instrumentalitu by se měli soustřeďovat spíše muži (Křížková, 2004).

Podle Lippa (2009) je pro instrumentalitu typická cílevědomost, dominantnost, nezávislost a zaměření na úspěšné dokončování úkolů. Expresivní znaky jsou naproti tomu charakteristické zaměřením na lidi, na mezilidské vztahy a rodinu. Jsou spojeny s touhou pečovat o ostatní, s porozuměním a citlivostí k ostatním. Dle Gjuričové (In Renzetti, 2003) v sobě expresivnost zahrnuje vlastnosti, které mají charakter sociálně-emoční. Naopak instrumentálnost spočívá na vlastnostech, které souvisí s řešením úkolu konkrétní podoby. Četné výzkumy, které byly na dané téma provedeny, prokázaly, že expresivnost a instrumentálnost jsou dva rozměry, jež jsou na sobě nezávislé. Z výzkumů vyplynulo, že expresivnost nezávisí na síle instrumentálnosti jedince a naopak.

Významným přínosem Parsonsova přístupu k mužským a ženským rolí bylo určení a popsání tzv. rolového konfliktu. Podle Parsonse vzniká rolový konflikt tehdy, když jsou na ženy žijící v industriální společnosti kladeny dva vzájemně si odporující požadavky. První požadavek klade důraz na separaci rodinného a pracovního života. Na ženách se vyžaduje, aby se zaměřily zejména na plnohodnotnou péči o rodinu a na plnění úkolů souvisejících

s mateřstvím a s rolí matky. Druhý požadavek naopak vychází z orientace společnosti na univerzalistické hodnoty. Podle něho je nutné zajistit všem jedincům možnost rovných podmínek pro rozvoj a uplatnění jejich schopností v praxi. Z této teze tedy vyplývá, že se ženy mají realizovat i v pracovní oblasti (Křížková, 2004).

3 GENDEROVÁ IDENTITA

Ještě po narození jedince u něho dochází k další pohlavní diferenciaci - a to jak v oblasti tělesné, tak i psychické. Tyto vývojové procesy jsou určovány probíhajícími procesy učení. Za faktory, které mají v diferenciaci pohlavní identity rozhodující vliv, jsou nicméně považovány faktory biologické. Zásadní význam má u novorozence tvar jeho genitálií, protože právě na jeho základě se určuje biologické pohlaví dítěte. Tím je dítěti přisouzeno určité pohlaví, jež pak určuje, jakým směrem se bude nadále ubírat jeho výchova (Karsten, 2006).

Rodová identita je považována za jednu ze soukromých složek lidské osobnosti. Rodová identita je tvořena genderovými atributy, které jedinec vnímá jako by byly jeho vlastní, a které jsou v souladu s jeho vnitřním prožíváním (Janošová, 2008). Jedinec vnímá tyto projevy jako součást své seberealizace a daná část role je jím pocíťována jako totožná se sebe-pojetím (Janošová, 2008).

Ačkoliv lze genderovou identitu považovat za součást našeho Já, nemusí se vždy všechny její složky navenek projevit. Mnoho jedinců se však přiklání k vlastnostem, které jsou podle pojetí společnosti spíše charakteristické pro osoby opačného pohlaví (Costin In Janošová, 2008).

Genderovou identitu lze definovat jako systém aktivit a symbolických jazykových prostředků, za pomoci kterých jsou jedinci ženského a mužského pohlaví vymezováni a prezentováni. Tyto prostředky je vymezují jako zcela odlišné a specifické skupiny jedinců (Křížková, 2004). Genderovou identitu lze také vymezit jako osobní zkušenost jedince s podobou ženské či mužské existence. Je v ní odražena skutečnost, že vše, co osoba ženského či mužského pohlaví prožívá, má souvislost s jejím sociálním statutem, který má buď ženskou či mužskou determinaci (Čermáková, 1982).

Genderová identita spolu s genderovými rolemi vytvářejí dvě strany jedné mince. Odkazují na kulturní a sociální odlišnosti, které se vyskytují mezi muži a ženami. Předpokládá se, že tyto odlišnosti jsou podmíněny a konstruovány jak sociálně, tak i kulturně a mohou se měnit v čase. Ke změnám dochází také v rámci kultury či mezi kulturami. Vzniklé rozdíly jsou předmětem procesu socializace. To vše vede k poznání, že závaznosti daných rozdílů nejsou neměnným stavem, nýbrž jen dočasným stupněm ve vývoji sociálních vztahů mezi ženami a muži.

V naší kultuře a společnosti je častým předpokladem, že genderové identity a jejich podoba je neměnná. A pokud je někdo ochotný přijmout opak, pak jen v podobě nepatrné proměny charakteru identity. Důraz je kladen pouze na veřejné projevy a sdělení. Skrytě probíhající změnám a procesům se nedostává docenění. Konstruovaná dimenze genderové identity má však mnoho různých podob, k nimž se ty latentní bezpochyby řadí.

Ženy se pak během svého života orientují na strategie, které usilují o překonání tradičních genderových stereotypů. Důvodem pro podobné chování může být mnoho. Vliv zde může hrát například reakce na rodinnou zkušenost mezi odlišnými generacemi. Neopomenutelný vliv má také proud informací, které přináší internet a ostatní masmédiá.

Pro mladou generaci není asymetrická dělba práce v rámci společnosti „neznámou“. Moderní společnost má však určité způsoby, jak se vyhnout nepříznivému dopadu, které to může mít. Následky zmírňuje tím, že v soukromé sféře vytváří role manželek, matek a „pečovatelek o rodinný krb“. V současné době však převládá trend odkládání sňatků a mladá generace dává spíše přednost jiným formám partnerského soužití, což má za následek proměnu a v některých případech i úplné zrušení role manželky. To se týká i role manžela a role manželů-manželského páru. Podobně je nakládáno s rolemi matky či otce, které jsou mladými ženami a muži také přesouvány. Mateřství či otcovství je stále častěji připisována možnost volby, kdy se lze rozhodnout, zda vůbec ano či ne a také kdy (Čermáková, 1982).

Jak uvádí Focks (In Valdřová, 2006) významný vliv na utváření genderové identity dětí mají hračky, s kterými si hraje, a dětské hry. Když dítě dosáhne třetího roku života, začíná být schopno třídit lidi, věci a jevy, které ho obklopují, do různé kategorií. U dítěte dochází k prohloubení genderové identity sebe sama a lidí, s nimiž se setkává a dostává do kontaktu. Přibližně v této době nastupuje „imperativ růžové a modré“. Lze se s tím setkat zejména v katalogích obchodních domů a hračkářství.

3.1 Teorie utváření a vývoje genderové identity

Vývoj genderové identity lze vysvětlit prostřednictvím mnoha různých teoretických přístupů. Utváření genderových vztahů mezi členy společnosti a osvojení si různých genderových rolí se pokouší popsat různé teorie (Křížková, 2004). Nejstarší z teorií je psychoanalytická či identifikační teorie, kdy se dítě identifikuje s rodičem, jenž je stejného pohlaví jako dítě. Další pohled na utváření a vývoj genderové identity zprostředkovává

kognitivní vývojová teorie. Tato teorie je založena na potřebě dítěte ustanovit pojetí sebe sama a to tím, že se snaží poznat svou identitu a akceptovat daná pravidla chování. Třetí významnou teorií je teorie sociálního učení. Vychází z předpokladu, že akceptování určité rodové role lze považovat za výsledek toho, jaké postoje zaujímá sociální prostředí k dítěti a jak s ním jedná. Poslední teorií je teorie genderového schématu, která se zaměřuje na vývoj kognitivních struktur týkajících se informací o genderu (Janošová, 2008).

3.1.1 Psychoanalytická teorie

Psychoanalytická teorie je též známa pod pojmem identifikační teorie či teorie identifikace. Tato teorie vychází z myšlenky identifikace dítěte s rodičem, který je stejného pohlaví jako dítě (Janošová, 2008). Zaměřuje se především na tzv. psychosexuální vývoj jedinců, tj. na pozvolnou proměnu prožívání a chování jedince, které má sexuální motivaci (Mitchell In Křížková, 2004). Inspiračním zdrojem psychoanalytické teorie byl zakladatel psychoanalýzy a rakouský lékař Sigmund Freud. S. Freud tvrdí, že dítě prochází během svého osobního vývoje mnoha vývojovými stádii. První dvě stádia se nazývají orální a anální a jsou charakteristická tím, že se v nich chlapci a dívky svým chováním příliš neodlišují. Své city zaměřují zejména na matky, protože se o ně většinou starají ony a taky jsou zdrojem uspokojení potřeb dítěte. Teprve okolo čtvrtého roku života se vývoj dívek a chlapců začíná odlišovat. V tomto věku se u dětí začíná objevovat nevědomé napodobování chování rodiče, který je stejného biologického pohlaví jako dítě. Chlapci a děvčata se tímto učí chovat přijímaným genderově specifickým způsobem (Renzetti, 2005).

Sigmund Freud tvrdil, že pro dítě hraje významnou úlohu předškolní věk, protože právě do tohoto období je situováno přijetí ženské a mužské identity. S tím jsou spjaty významné změny, ke kterým dochází na několika rovinách v psychice dítěte. To se týká jak roviny chování, kdy je dítě fascinováno svými genitáliemi a příjemnými pocity souvisejícími s uspokojováním, tak i roviny vědomostní, kdy si dítě začíná uvědomovat, že se chlapci a dívky biologicky odlišují (Brooks-Gunn In Janošová, 2008). Za nejvýznamnější je však považována rovina prožívání, kdy vlivem zjištění, že muži a ženy jsou odlišní, u dětí dojde k emoční krizi, jež má poté dopad na vlastní vztah dítěte k oběma rodičům (Janošová, 2008). S. Freud staví svou koncepci na androcentrické představě, což znamená, že všechno mužské je nadřazené nad ženským. Také pracuje s tezí závisti žen, které podle něj mužům závidí jejich penis a v důsledku toho se cítí být v této oblasti nedokonalé. (Mitchell In Křížková, 2004).

Procesy identifikace a nápodoby jsou základními mechanismy nutnými k utváření osobnosti jedince. Z pohledu genderu je však důležité, kdo slouží dětem jako vzor co se týče myšlení a chování (Křížková, 2004).

3.1.2 Kognitivní vývojová teorie

Kognitivní vývojová teorie utváření genderu klade důraz na ontogenetický vývoj. Během tohoto vývoje dochází k proměnám v chápání genderových rolí. Děti se s genderovými stereotypy seznamují postupně, v rámci snahy nalézt řád ve světě, kterým jsou obklopeni. Během tohoto procesu si děti vytvářejí různá schémata fungujících pravidelností, která do sebe zapadají (Křížková, 2004).

Základním předpokladem kognitivní vývojové teorie je, že vývoj genderové identity prochází týmiž stádii jako vývoj morálního myšlení a kognitivní vývoj. Za autora této koncepce je považován Lawrence Kohlberg, který rozšířil původní teorii J. Piageta o kognitivním vývoji. Obě teorie jsou založeny na ověřené skutečnosti, že jedinec reaguje na vnější stimuly (situace, informace) na základě toho, jak je chápe a jak jim rozumí. To tedy znamená, že pokud jedinec nedosáhl požadované úrovně rozumových schopností, není schopen adekvátně zpracovat podněty z okolí (Collinse In Janošová, 2008). Podle tohoto pojetí vychází tvorba rodové identity z vnitřních potřeb dítěte, které si vytváří vlastní sebepojetí a hledá určité nástroje, jež mu pomohou orientovat se ve světě (Janošová, 2008).

Podle Kohlberga prochází jedinec postupně třemi stádii vývoje pohlavní identity. V první fázi dítě dokáže rozumem zpracovat informace o zjištění, že svět lidí kolem něj se dělí na dvě pohlavně odlišné skupiny. Gender v této době začíná pro děti představovat pevně dané kategorizační schéma. V následujícím období si jedinec začíná uvědomovat, že pohlavní příslušnost je nezávislá na čase a do budoucna se nemění. Přesto se děti často mylně domnívají, že je pohlaví výsledkem zvyku či osobní volby daného člověka. Ještě si plně neuvědomují rozdíly v tělesné konstituci mužů a žen. Podle Kohlbergovy teorie se děti začínají chovat jako chlapci a dívky na základě uvědomění si podobnosti s ostatními lidmi totožného pohlaví. Prostřednictvím tohoto procesu se také děti identifikují s rodičem stejného pohlaví. Třetí stádium se u dětí objevuje ve věku 5-7 let. Teprve v tomto stádiu získávají děti pevnou jistotu o tom, že pohlaví je neměnné a nemůže dojít k jeho změně. K tomuto posunu v porozumění genderu může podle této teorie dojít teprve po pátém roce života jedince a to z toho důvodu, že děti jsou schopny nové poznatky přiměřeně zpracovat teprve až po dosažení pátého roku (Beal In Janošová, 2008).

Z kognitivně vývojové teorie později vycházela psycholožka Sandra Bem. Bem vytvořila teorii popisující nabývání a utváření genderu. Pro svou teorii zavedla nový termín nazvaný „generová optická skla“. Podle Bem jedinci nahlíží přes tato skla na společnost (Bem In Křížková, 2004).

3.1.3 Teorie sociálního učení

Tato teorie předpokládá, že pohlavní identita dítěte a generová role se vytvářejí na základě výchovných zásahů jeho rodičů a vychovatelů. Společnost reaguje odlišně na stejné chování projevující se u dívek i u chlapců. Za projevy a chování, které odpovídá rodovému stereotypu dítěte, jsou děti odměňovány (Křížková, 2004). Tímto přístupem, kdy následuje po chtěném typu chování odměna, se zvyšuje pravděpodobnost, že se takové chování bude u dítěte opakovat (Renzetti, 2005). Avšak za projevy, již očekávání neodpovídají a jsou s nimi v rozporu, jsou společností sankcionováni (Křížková, 2004). Tímto přístupem se naopak pravděpodobnost opětovného opakování chování snižuje (Renzetti, 2005). Dané odměny a tresty, které takové hodnocení přináší, dětem tedy slouží jako zdroj motivace k volbě příslušného chování (Křížková, 2004).

Významnou roli při utváření genderu hraje vztah dospělého člověka, jenž slouží dítěti jako určitá autorita, a dítěte. Čím je citová vazba mezi dospělým člověkem a dítětem silnější, tím větší dopad mají odměny a tresty na dítě. Pokud se však dostane odměnám a trestům dítěti ze strany osoby, kterou dítě nepovažuje za důležitou, mívají na něj v mnoha případech jen nepatrný vliv. Nezanedbatelný vliv na formování pohlavní role dítěte má i absence kýženého vzoru chování. Pokud dítěti daný vzor muže či ženy chybí, má sklon interpretovat ho jako nevhodný pro to které pohlaví, kde jej nezaregistroval. Nejedná se tady však jen o působení mužů a žen jako dospělých lidí, ale také o působení a reakce ostatních dětí. U dětí se začíná objevovat nadměrná citlivost na neobvyklé projevy ostatních jedinců. Na tyto projevy děti reagují odmítavě. Podobný výchovný vliv má také kultura, která zprostředkovává různé pohledy na společnost a na muže a ženy.

Akceptování pohlavní role (genderu) jedincem probíhá trojím způsobem. První ze způsobů se nazývá posilování. Jedinec se učí genderu odměnami, které dostává za genderově očekávané chování, a tresty, kterými je sankcionováno za genderově nepřiměřené chování. Druhým způsobem akceptování pohlavní role je pozorování. Jedinec sleduje projevy chování, činnosti a reakce druhých lidí. To se týká jak věcí pozitivních, tak i negativních, protože pozorování je v tomto případě nevýběrové. Posledním ze způsobů je napodobování.

Jedinec v tomto případě opakovaně napodobuje atraktivní či pozitivně hodnocené chování, jež dříve odpozoval, nebo je motivováno touhou být odměněno (Janošová, 2008). Podle Karstena (2006) děti napodobují zejména úspěšné chování vzorů.

Renzetti (2005) ve své publikaci uvádí jen dva způsoby osvojování si pohlavní role. Prvním způsobem je již výše zmíněné posilování. Druhým způsobem akceptování genderu je modelování či nápodoba. Podle Renzettiho dětem nejčastěji jako vzor hodný nápodoby slouží ty dospělé osoby, které hodnotí a vnímají jako přátelské, ale zároveň mocné. Podle Křížkové (2004) je společným bodem teorie sociálního učení a psychoanalytické teorie je nápodoba, jejímž prostřednictvím si děti osvojují svou rodovou roli.

3.1.4 Teorie genderového schématu

Teorie genderového schématu v 70. letech navázala na kognitivně vývojovou teorii. Svou pozornost soustředila zejména na vytváření genderových kognitivních kategorií (categorical processing). Za pomoci těchto genderových kognitivních kategorií děti třídí nově přichozí informace o světě žen a mužů. Genderová schémata lze definovat jako „*Teorie či organizované znalostní struktury o mužích a ženách*“ (Janošová, 2008, s. 117).

Podle Martina (In Janošová, 2008) v kognitivní struktuře dětí postupně vznikají dvě základní databáze. První z databází představuje *nadřazené schéma*. Toto schéma v sobě obsahuje všechny informace, které děti potřebují k tomu, aby dokázaly správně přiřadit určité role, chování a skupinu vlastností do světa žen či do světa mužů. Druhou databází je *podřazené schéma*. Toto schéma doplňuje předcházející představy o další a obsáhlejší informace, které se vztahují k vlastnímu pohlaví jedince. Děti například znají lépe hračky, které jsou typické pro příslušníky jejich pohlaví a na základě toho také lépe vědí, jak si s nimi hrát. Tím lze vysvětlit, proč jsou děti více motivovány k činnostem, které jsou považovány za typické pro jejich rod. Dle Levy (In Janošová, 2008) se prostřednictvím těchto schémat zpracovávají nové podněty, které se nějakým způsobem týkají genderu. Podněty, které jsou s obsahy těchto databází v souladu, jsou v mnoha případech vnímány jako významnější a také bývají lépe a dlouhodoběji zapamatovány (Tailor In Janošová, 2008). Genderová schémata lze také využít při deduktivním uvažování. V běžné sociální situaci, v níž nejsou známy všechny její detaily, dochází k tomu, že chybějící informace jsou automaticky těmi to databázemi doplněny. Mezery v percepci jsou vyplněny nejočekávanějším obsahem (Bendt In Janošová, 2008).

4 CO JE GENDEROVÝ KONTRAKT?

Pokud se chceme zabývat genderovými stereotypy, je nutné nejdříve definovat, co je vůbec genderový kontrakt, protože stereotypy z něho vyplývají.

„Za součinnosti individuální, interakční a instituční stránky genderu se naplňuje v praxi genderová smlouva neboli genderový kontrakt“ (Valdrová, 2006). Podle Haškové (In Janebová, 2006) můžeme genderový kontrakt definovat jako soubor explicitních i implicitních pravidel, jež mužům a ženám přiřazují odlišný žebříček hodnot a různou míru zodpovědnosti a povinností. Valdrová (2006) vymezuje termín genderový kontrakt (smlouva) také jako souhrn pravidel, jež se týkají vztahů mezi muži a ženami. Tato pravidla lze definovat na třech úrovních. První úroveň představují normy dané společností, druhou úroveň tvoří instituce v systému vzdělávání a zaměstnání a třetí úroveň představuje rodina. S těmito pravidly, která společnost uplatňuje a vymáhá, se příslušníci ženského i mužského pohlaví setkávají v každodenním životě.

Základ genderového kontraktu tvoří stereotypní představy, které jsou všude kolem nás. Říkají, co je komu přirozeně vrozené a dané a co by měl každý jedinec dělat. Tyto stereotypní představy jsou součástí „kolektivního vědomí“. Jsou obsaženy i ve skupinách neformálního charakteru, v institucích a jsou vtěleny i v kultuře.

Je kladen také důraz na to, že s těmito pravidly se setkáme v každodenním životě, v němž jsou vymáhána, a že vždy znevýhodňují jedno pohlaví v různých oblastech života. Jelikož jsou nejvíce společností oceňované statusy většinou přiřazovány mužskému pohlaví, lze říci, že díky genderovému kontraktu jsou v životě více znevýhodněny osoby ženského pohlaví. Tato „dohoda“ se mění a to v závislosti na čase a geografii. Její projevy můžou mít různé podoby - a to od formální exkluze (vyloučení) příslušníka jednoho pohlaví z různých práv (např. politických) až po skryté podoby vyloučení příslušníků obou pohlaví z různých oblastí týkajících se každodenních lidských činností (Hašková In Janebová, 2006).

5 GENDEROVÉ STEREOTYPY A JEJICH DEFINICE

S pojmem stereotyp se poprvé objevil v roce 1922, kdy ho zavedl W. Lippman. Tento americký novinář tak upozornil na existenci určitých ustrnulých představ ve vědomí lidí (Maříková, 1996). Základní charakteristikou stereotypů je, že jsou společností sdílené. To znamená, že určitá společnost se shodne na vlastnostech a charakteristikách, která podle nich má určitá skupina lidí. Ve stereotypech je vždy obsažen aspoň jeden identifikační znak, jenž je společný pro určitou skupinu jedinců a na základě kterého jsou jim připisovány různé vlastnosti (Slaměník, 1997). Stereotypy se z hlediska času a dějinného vývoje moc neproměňují a to z důvodu, že jsou záležitostí tradic, které mají mnohdy velmi konzervativní charakter. Tyto tradiční představy jsou však v různých skupinách společnosti rozmanité a to díky vlivu společenské stratifikace (Janošová, 2008).

Genderové stereotypy jsou tak vlastně zjednodušujícím pojetím toho, jak by měla a má vypadat typická feminní žena a maskulinní muž (Renzetti, 2005) Jak uvádí Martin (In Janošová, 2008, s. 27): „*Stereotypy jsou apriorní - předem stanovené - představy o povahových rysech, způsobech chování a zvycích příslušníků určité skupiny, aniž by byla brána v potaz individualita jejích členů, jejich konkrétné životní situace apod.*“ Podle Křížkové (2004) lze termín genderový stereotyp vymezit jako obsahy, které jsou od nás očekávány, či apriorní soudy, které se poutají ke kategoriím feminity a maskulinity. Slaměník (1997) definuje stereotyp jako soubor předpokládaných charakteristik, které údajně vystihují a popisují kategorie jedinců či určité skupiny. V důsledku rozvrstvení společnosti se setkáváme s různými druhy stereotypů - např. etnický stereotyp, stereotyp týkající se příslušníků ženského a mužského pohlaví či stereotyp vážící se k různým profesím atd.

Na genderové stereotypy je nahlíženo jako na neměnné a univerzálně platné pro všechny příslušníky obou pohlaví. A přestože se mnoho mužů a žen těmto stereotypním obrazům mužskosti a ženskosti vymyká, mají velký vliv na jejich hodnocení a vnímání (Renzetti, 2003).

Přesto že se stereotypy týkající se mužských a ženských rolí na první pohled „tváří“ jako reálné charakteristiky mužského a ženského pohlaví, dá se říci, že jde jen o zjednodušující soudy, které mají svůj původ v často už zastaralých a také neopodstatněných představách. Jednou ze základních představ je přesvědčení, že příslušníci určitého pohlaví (zejména ženského) nejsou schopny v normálním životě přežít bez pohlaví druhého (mužského). Jedinec, jenž nesplňuje základní představu o společném soužití mezi příslušníky obou

pohlaví, může být společností vnímán jako potenciální nebezpečí hrozící „lidstvu“ (Křížková, 2004).

Nejčastěji se o genderových stereotypech uvažuje jako o bipolárních – tzn., že normální muži nemají žádné charakteristické prvky či rysy feminního (ženského) chování. To se týká i žen. Normální ženy naopak nenesou žádné prvky či rysy maskulinního (mužského) chování (Renzetti, 2005).

Jak uvádí Brooks-Gunn (In Janošová, 2008) základní vlastností stereotypů je, že nám pomáhají porozumět sociálnímu světu, jenž nás obklopuje, a orientovat se v něm. Řadíme je k primárním kognitivním nástrojům, které nám pomáhají se zorientovat, když se setkáme s něčím neznámým. To nám umožňuje zařazovat zcela nové události a skutečnosti mezi již dříve známá fakta. Tyto stereotypy nám zprostředkovávají základní informace o okolních věcech, o lidech a situacích, do kterých se dostáváme, bez nutnosti znalosti dalších podrobností a informací (Křížková, 2004). Stereotypy nám pomáhají hodnotit především méně známé osoby a situace. Obecně lze říci, že stereotypy mužské a ženské role se dostávají do popředí zejména v případě, máme-li k dispozici málo informací o konkrétním jedinci, situaci. Tato tendence má základ v potřebě člověka být pevně orientován v okolním světě a v potřebě alespoň částečně porozumět situaci (Janošová, 2008).

Stereotypy jsou nám zprostředkovávány verbálně i neverbálně ostatními příslušníky společnosti a jsou předávány z generace na generaci. Nevytváříme je na základě osobních zkušeností. Charakteristiky genderových stereotypů, které jsou univerzálně platné, sdílí každý příslušník ženského i mužského pohlaví. Ve skutečnosti se ale často setkáváme s tím, že většina příslušníků obou pohlaví se takovým stereotypním obrazům vymyká. Někdy je na takové případy odlišnosti pohlíženo příznivě. Mnohem častější je však označení nekonformního jedince jako jedince deviantního či zkaženého a podle toho je s ním i zacházeno (Renzetti, 2005). Genderové stereotypy je možné přirovnat k jakési společenské bariéře, která brání individuálnímu rozvoji lidské osobnosti (Křížková, 2004).

Druhou stranou mince jsou však určitá omezení, jež jsou s genderovými stereotypy spjata. Základem každého stereotypu je jádro, které je obvykle částečně pravdivé, ale jsou na něj navázány další informace, které nejsou shodné s konkrétními skutečnostmi. Připojuje se k nim také mnoho předsudků, od nichž se často odvíjí neschopnost tolerovat odlišné alternativy. Atmosféra očekávání, která se stereotypy souvisí, vytváří na jedince jako příslušníka určitých skupin silný tlak, jehož účelem je přinutit jedince, aby se podřídil (Beal In Janošová, 2008). Stereotypy v některých případech znesnadňují přístup ke skupinám dané

společnosti a k povolání. I v současnosti nacházíme ženy spíše v sociální sféře zaměstnání, zatímco muže nalézáme v přírodních vědách a technických (Karsten, 2006).

Na základě genderových stereotypů o schopnostech, vlastnostech a rolích mužů a žen je založeno i typické rozdělení práce v domácnosti. Tak zvané ženské práce lze vymezit jako rutinní, zcela běžné každodenní aktivity. Do této kategorie spadá například vaření, uklízení, praní, nákupy. Mužské práce se naopak vyznačují určitou nepravidelností a tvořivostí. Muži se soustředí spíše na práci na zahradě, údržba auta či domu (Křížková, 2004).

Jedním z největších úskalí stereotypů mužské a ženské role je fakt, že v méně typických situacích je aplikace stereotypů nežádoucí nebo zcela nefunkční. Na tom může mít částečný podíl rozpad rodin do nukleárních jednotek, v nichž nelze žádného z rodičů plně nahradit jiným členem rodiny. Lze například uvést situaci absenci jednoho z partnerů (Janošová, 2008).

Podle Janebové (2006) lze vymezit několik oblastí, ve kterých se projevují důsledky genderových stereotypů. Týká se to zejména těchto oblastí: schopností a vlastností (např.: „ženy nejsou schopny logicky uvažovat“, „muži nejsou schopni postarat se o děti“), přání, tužeb, aspirací (např.: „nic proti zaměstnání, ale žena stejně touží po domově a dětech“, „muž na mateřské musí být nešťastný“), dále zodpovědnosti a povinností (např.: „muž má vydělávat peníze a žena se má starat o rodinu a domácnost“) a možností.

5.1 Genderové stereotypy v praxi sociální práce

Genderové stereotypy se promítají do politiky i do legislativy. Lze říci, že se stávají a jsou kulturní normou, tedy jsou institucionalizovány. K předávání stereotypů dochází díky procesu socializace. S genderovými stereotypy se mohou při své práci setkat a mohou jimi být ovlivněni i sociální pracovníci obou pohlaví. Iluze přirozenosti, kterou stereotypy vzbuzují, se může projevovat v běžných, každodenních intervencích sociálních pracovníků.

Během vykonávání své práce a vzájemných interakcí se členy rodin se mohou sociální pracovníci dostat do několika - z genderového hlediska - rozhodujících situací. Mezi tyto situace se řadí kontrola či podpora rodičů při péči o děti, ale také kontrola nebo podpora sociální situace rodiny, dále posuzování rodinných poměrů při rozvodech a v situaci bezdětnosti, intervence v rámci konfliktů v rodině a v rámci nepříznivých sociálních situací.

Genderový kontrakt a genderové stereotypy, které z kontraktu vyplývají, mohou vést k tomu, že výše zmíněné situace jsou brány jako rizikové. Daná rizikovost situací vyplývá zejména z hlediska reprodukce četných druhů a forem diskriminace příslušníků ženského a mužského pohlaví.

Podle Janebové (2006) může stereotypy vytvářená iluze „přirozenosti“ vést pomáhající pracovníky k takovému jednání a činům, kdy přistupují k mužům a ženám odlišně, odlišně na ně nahlíží, aniž by si danou situaci předem analyzovali. Pak můžou nastat případy, kdy např. sociální pracovnice svěří péči o dítě automaticky ženě, aniž by braly v potaz muže, již schopnost postarat se spíše bagatelizují.

Upozorňuje však na to, že takovým přístupem porušují dvě základní zásady sociální práce. Za prvé nerespektují fakt, že je třeba brát v úvahu, že každá situace je neopakovatelná a jedinečná, a že by se k ní mělo i tak přistupovat. Takový přístup je východiskem pro pravou pomoc. A za druhé ignorují tak primární a hlavní poslání své profese a to, že je třeba od sebe odlišovat jednotlivé klienty a nabídnout jim zároveň podporu v nepříznivých situacích, se kterými se setkávají. Stále prosazování ideje o „přirozenosti“ má za následek opačný účinek. Pouze bourání stereotypů a jimi vytvořených limitů a hranic může vést k rozšiřování klientských perspektiv (Janebová, 2006).

5.2 Nevýhody genderových stereotypů

Podle Čermákové (In Valdřová, 2006) je první méně tematizovanou nevýhodou genderových stereotypů zastarávání tzv. tradičních rolových vzorců. Svět se mění a mladí lidé musejí žít jinak, než žila jejich rodičovská generace. Zvyšuje se počet žen, které samy živí a pečují o rodinu. Naopak muži už nejsou tak často „hlavou rodiny“, jak tomu bývalo dříve. Ztrácejí svůj status a pozici živitelů rodiny, který dříve v rodině zaujímal, a možnost mít hlavní slovo při rozhodování o rodinných záležitostech.

Na ženy jsou nakládány vysoké nároky zejména ze strany pracovního trhu. Touha seberealizovat se a obava z nestabilního partnerství vede ženy ke snaze dosáhnout finanční nezávislosti. Při takových nárocích nemohou, a často ani nechtějí vykonávat domácí práce a péči o členy rodiny v takovém rozsahu, jak tomu bylo kdysi zvykem.

Další nevýhodou stereotypního pojetí rolí je jejich jednostrannost. Děti obou pohlaví bývají často velmi přísně a nekompromisně vedeny k hodnotám, které „spadají“ jen do „jejich“ světa. Dívky a chlapci bývají od dětství rigorózně vedeny k tomu, že ženské a mužské role

nejsou vzájemně zastupitelné, což mívá pak negativní dopad na jejich reálný život. Tato jednostrannost bývá často zmiňována zejména tehdy, hovoří-li se o mužských a ženských vlastnostech. Jmenujme příklad: muž má být za všech okolností silný, žena má být naopak citlivá a něžná. U žen se považuje za nevhodné, projeví-li vztek či zareagují agresivně.

Podle Valdrové je zásadní nevýhodou, která je se stereotypy spjatá, hierarchizace pohlaví. Již od dětství je dětem vědomě i nevědomě tvrzeno a vštěpováno, že „ženský“ cit je méně než „mužský“ rozum; že „mužská“ aktivita je ve společnosti více ceněná než „ženská“ pasivita; že „ženská“ starost o domácnost a děti je přirozenou formou vlastní seberealizace a tudíž i odměnou samo o sobě, kdežto „mužská“ práce je finančně ceněna. Toto dělení bývá obhajováno slovy, že údělem ženy je rodit děti a kojit je, a že jsou to také nejlepší pečovatelky, jaké mohou být (Valdřová, 2006).

5.3 Stereotypie v televizi a v médiích

Televize je v současné době nejrozšířenějším masmédiem na světě a je také považována za nejvýznamnějšího zprostředkovatele hodnot, pravidel, norem a očekávání (Janošová, 2008). Podle Beal (In Janošová, 2008) se setkáme se silně stereotypním znázorněním mužské a ženské role zejména ve filmové tvorbě. Projevuje se v ní unifikující (sjednocený) vliv neustálého zdůrazňování jednotvárného obrazu mužů a žen, který v televizi vidí děti mnoha společností (západní i východní). To má však za následek, že nedochází k rozvoji tradičního kulturního potenciálu, ale dochází jen k pasivní konzumaci západní kultury – zejména americké – a postupnému přijetí jejích hodnot.

Na konci 70. let byla provedena analýza televizního vysílání. Vyšlo najevo, že 2/3 hereckých rolí ve filmové tvorbě tvoří mužské postavy. V současnosti se poměr mužů a žen obsazovaných do hereckých rolí částečně vyrovnal, přesto však stále platí, že aktérky ženského pohlaví v mnoha případech ztvárňují až nerealistické ženské postavy plné stereotypie. Představitelky filmových ženských postav jsou štíhlé, mladé a také atraktivní. Jejich věk by měl být do 35 let, případně nad 50 let (Janošová, 2008).

Nejvýznamněji se však se stereotypií ve vnímání a zobrazování žen a ženské role setkáváme v reklamních spotech. Reklama prezentuje ženy jako méně inteligentní bytosti, které jsou bezradné, nudné a silně afektované, a které bez pomoci mužů nedokážou skoro ani vyprat prádlo (Janošová, 2008). Valdřová (2006) uvádí, že ve filmu i v literatuře v mnoha případech převládají postavy mužů, již jsou ztvárňováni jako dynamičtí, výkonní a odvážní

hrdinové. Ženské postavy jsou zde naopak ztvárňovány jako křehké a pasivní krásky, společnice či pomocnice, jež se nechávají mužskými hrdiny vysvobodit z nebezpečí.

Beal (In Janošová, 2008) uvádí, že v minulých letech byly příslušnice ženského pohlaví v reklamách prezentovány jako málo autoritativní, nedůvěryhodné a nepřesvědčivé. V dnešní době je tento pohled na ženy zaměřený sice už více realisticky, ale pořady tohoto typu jsou buď vysílány dopoledne, kdy je většina lidí v práci a děti ve škole, anebo pozdě večer. Občas se ve filmovém světě objevují snahy scénáristů zobrazit ženu jako velmi atraktivní a odvážnou hrdinku, se kterou se setkáme například v akčních filmech či seriálech detektivního ladění. Toto zpodobnění ženy je však stejně nerealistické jako její opačná ultrafeminní podoba v reklamních spotech a telenovelách. S nerealistickým zobrazováním se setkáváme také u mužských aktérů. V mnoha případech jsou představiteli jen určitých profesí, které jsou často prestižní (lékaři, právníci apod.). Typickým znakem nerealistického zobrazování mužů ve filmové podobě je neschopnost projevit emoce, a pokud se tak stane, tak jsou považováni za podivíny.

Podle Valdové (2006) zkoumala literární vědkyně L. Oates-Indruchová způsob stereotypního zobrazování žen ve velkoplošné reklamě (na billboardech). Na základě těchto výzkumů bylo zjištěno, že ženy jsou zobrazovány jako aktivní bytosti jedině tv případě, kdy se starají o muže nebo o svůj vlastní vzhled. Pasivní se žena stává tehdy, když je chápána pouze jako objekt či pomocnice, jejímž jediným úkolem je plnit všechna přání a tužby muže jakožto příjemce prožitků.

Dle Beal (In Janošová, 2008) je stereotypie týkající se znázorňování mužů a žen v masmédiích je ještě více zdůrazňována v pořadech pro děti, což potvrzuje i výzkum, který byl v 70. letech v USA na dané téma proveden. Vyšlo najevo, že mužské postavy zde převažují nad ženskými a to v poměru 1:2. Důvodem může pravděpodobně být přesvědčení filmových producentů, že postavy mužského pohlaví jsou pro děti obou pohlaví zajímavější a přitažlivější než postavy ženského pohlaví. V televizních programech zaměřených na dospívající dívky se v převážné většině probírají témata jako partnerství a vztahy s muži, nakupování, péče o vlastní vzhled a image apod. Už se zde ale nesetkáme s tématy, jež by se týkaly volby budoucí profese, vzdělávání, školy atd. Podobný přístup se ve velké míře týká i časopisů pro dívky (Lovestar, Joy, Dívka atd.) a z velké části i magazínů určených pro dospělé ženy (např. Elle, Marianne apod.)

Celkový vliv masmédií na jedince – příjemce lze dokázat a měřit jen stěží. Důvodem je neschopnost během výzkumu eliminovat ostatní vlivy, které by mohly ovlivnit postoje a projevy chování jedinců. Určitý krátkodobý vliv masmédií lze prokázat např. rozhovorem s dětmi bezprostředně po zhlédnutí vybraného filmu, jenž zobrazoval určité chování. Přesto, že dlouhodobý vliv televize na diváky nelze stoprocentně dokázat, tak se s ní většinou „počítá“.

Žensko-mužská stereotypie je zastoupená také v další oblasti médií – v tisku. Byl proveden výzkum tisíců ženských a mužských fotografií, z kterého vyplynulo, že ženy jsou na fotografiích zobrazovány celé – tedy nejen jejich obličej, ale i jejich postava. Naopak fotografie mužů zobrazují obvykle jen jejich portrét. Tento fenomén byl označen jako faceismus.

5.4 Stereotypie v knihách a učebnicích

V roce 1995 proběhla v Německu výstava na téma „Dívky v obrázkových knížkách. Pohlavně specifické a pohlavně neutrální zobrazování v obrázkových knížkách posledního století.“ Výstava ukázala, že klišé o zpodobňování chlapců a děvčat v literatuře stále existují. Vyšlo najevo, že postavy ženského pohlaví jsou v knihách zastoupeny jako hlavní postava pouze v 10% zkoumaných publikací. Jejich zobrazování se stále drží v kolejích genderových stereotypů. Dívčí hrdinky jsou pasivní bytosti, které jsou zcela bezmocné, méně nápadité než chlapci a slabé. Naopak chlapečtí hrdinové jsou podnikaví, vždy aktivní, inteligentní a velmi sebevědomí. Z toho lze tedy vyvodit, že mnoho publikací pro děti se drží jednoduchého stereotypu: dívčí hrdinka zůstává tiše v pozadí příběhu, zatímco chlapec zažívá mnoho vzrušujících a často nebezpečných dobrodružství. Jediným úkolem dívky je k němu obdivně vzhlížet a uctívat ho jako jejího „zachránce“ a „hrdinu“.

Tato a jim podobná klišé najdeme v literatuře všeho druhu - v pohádkách, pověstech, bajkách, fantastických příbězích a příbězích o zvířatech atd. Dokonce i v publikacích vědecko-populárního zaměření stojí v popředí v mnoha případech mužské postavy. Typický příklad rozdělení pohlavních rolí na typicky ženské a typicky mužské, můžeme nalézt v pohádkách starých i stovky let. Nejkrásnější dívkou ze všech je vždy princezna, která nemusí dělat nic jiného než být krásná. Je prezentována jako pasivní a to někdy až příliš (např. Šípková Růženka). Hlavní úlohou mužského hrdiny - prince - je zdolávat všudypřítomné nebezpečí světa. Odměnou za jeho odvahu mu je „ruka“ krásné princezny a její království k tomu (Karsten, 2006).

Dle Renzettiho (2005) jsou ženy v tradiční literatuře pro děti buďto zcela opomíjeny (v jedné třetině zkoumaných publikací se ženské hrdinky vůbec nevyskytovaly), anebo naopak popisovány až extrémně stereotypním způsobem. Analýza provedená Lenore Weitzman zjistila, že publikaci s dospělými postavami, vykonávají muži rozličné druhy práce, zatímco ženy jsou popisovány jen při výkonu mnoha domácích prací. O několik let později byl opět proveden výzkum na obsah ženského elementu v dětské literatuře. Výsledky ukázaly, že sice došlo k pokroku, co se týče zviditelnění ženských postav, ale stále zde převládalo jejich stereotypní zobrazení. V roce 1987 a 1991 zkoumal Roger Clark a jeho kolegové dětské obrázkové knížky a vliv rasové příslušnosti ilustrátora. Studie ukázala, že knihy ilustrované bělošskými umělci sice obsahovaly více ženských postav, než tomu bylo dříve, avšak obrázkové knihy ilustrované afroamerickými umělci zviditelňovaly ženské postavy mnohem více. Byly také více aktivní, cílevědomé a soutěživé.

Jak uvádí Karsten (2006) podobných stereotypních šablon, které najdeme v tradičních dětských knihách, se drží také učebnice a jiné školní knihy. Dívky a ženy jsou opět spojovány s domácností a péčí o ni. Chlapci a muži se spíše věnují činnostem mimo dům - sport, práce v zaměstnání, setkání s přáteli. Úkolem akterek ženského pohlaví je ošetřovat a sloužit mužským postavám, kteří to berou jako zcela samozřejmou věc a ještě si přitom dobře baví se svými kamarády. V dnešní době už není sice typickou součástí ženského oděvu zástěra, nicméně tradiční zobrazení žen v učebnicích a knihách pro děti stále přetrvává. V mnoha učebnicích nachází žena vrchol svého štěstí v manželství s milujícím partnerem a domkem se zahradou. U muže je tomu jinak. Ten nenachází naplnění ve vztahu k ženě, ale ve světě techniky a vědy.

Výrazným a stále přetrvávajícím stereotypem v učebnicích pro děti je dělení povolání na typicky ženská a mužská. Vystupuje-li žena jako pracující, tak pak buď jen v podobě mladé ženy, která nemá děti a je svobodná, anebo v podobě starší úspěšné matky. Zobrazení ženy jako pracující matky se přechází mlčením. Typickými povoláními ženy je pozice sekretářky, číšnice, uklízečky, zdravotní sestry apod. Typická povolání muži jsou oproti ženským více rozmanitá, ale i je výrazně převyšují, co se týče finančních příjmů, vážnosti či uznání společnosti. Málokterá kniha pro děti se zabývá reálným životem, v němž tři čtvrtiny žen jsou plně kvalifikované a chodí do práce.

6 FEMINITA A MASKULINITA

Až do poloviny 20. století dominovala představa, že psychické rozdíly mezi pohlavími jsou určovány tělesností, na kterou má vliv genetická výbava a vlivy hormonů. Později realizované sexuologické výzkumy však poukázaly na relativitu biologických vlivů na výslednou ženskou a mužskou identitu. Od začátku 60. let minulého století vedl společensko-politický vývoj ke zdůraznění téměř výlučného vlivu psychosociálních a kulturních faktorů.

Vědci přitom zjistili jen čtyři významné rozdíly mezi jedinci ženského a mužského pohlaví. U příslušníků mužského pohlaví se zaznamenané rozdíly týkají zejména agresivity, která je u mužů větší, lepší prostorové orientace a větší připravenost k nevybíravému sexuálnímu chování. Předpokládá se, že za vyšší agresivitu u mužů zodpovídá hormon testosteron. U dívek je typické demokratické chování a lepší verbální schopnost. Jejich chování je pravděpodobně ovlivněno ženskými hormony estrogenem a progesteronem (Poněšický, 2003).

V souvislosti s rodem hovoříme o „ženském“ (o ženskosti či femininitě) a o „mužském“ (mužskosti, mužnosti, maskulinitě). K ženskosti neboli femininitě bývají přiřazovány vlastnosti jako je pasivita, soucit, pocity odporu při kontaktu s něčím nepříjemným, čistota, jemnost, emocionalita, závislost, takt, silnější potřeba vyjadřovat pocity, klid, upravenost a krása. Mužnost či maskulinita zahrnuje vlastnosti veskrze opačné, jako například potlačování emocí, orientaci na práci, aktivitu, dominanci, soutěživost a vyšší společenské postavení. Za maskulinní jsou považovány zájmy technické a sportovní (počítače, automobily, fotbal). K zálibám ženským jsou přiřazovány aktivity umělecké či domácí rukodělné činnosti (Nakonečný In Janošová, 2008).

Maskulinita a feminita nejsou ve vzájemném rozporu. Jejich odlišnost spočívá jen v různém pohledu na okolní svět, na kterém zakládáme a posuzujeme sebe a ostatní jedince. Jiný názor však zastávají tradiční biologické teorie, které tvrdí, že feminita se vztahuje pouze k ženám a maskulinita se objevuje pouze u příslušníků mužského pohlaví. Zastánci těchto teorií tedy trvají na tom, že dané charakteristiky jsou založeny na biologické předurčenosti žen a mužů (Věšínová, 1999). Maskulinita a feminita se u jedinců v průběhu jejich života mění. U ženy i u muže se vyskytují úseky života, ve kterých disponují svými rodově typickými vlastnostmi ve větší míře. Během svého života se ale setkávají i s obdobím, kdy naopak některé z těchto vlastností takřka či zcela zanikají (Janošová, 2008).

Také definice mužství a ženství se v průběhu času neustále přetvářejí (Gergen In Janošová, 2008). Pojem gender byl ve spojení s mužstvím a ženstvím poprvé použit ve článku J. Monneye. Autor tento pojem vymezil pro mužskou a ženskou identitu, která vychází ze sebe-prožívání a chování jedince (Janošová, 2008).

Dle Kalnické (2009) je pojem feminita neboli ženskost pojmem spíše neurčitým. Z psychologického hlediska může být vymezen jako soubor vlastností, které charakterizují příslušnice ženského pohlaví. Z kulturně historického hlediska může být chápán jako určitý vzor ženského chování, jenž je časově a prostorově stabilní. Křížková (2004) definují feminitu jako soubor genderových vlastností, které ženě přiřazuje daná společnost či kultura v určitém časovém úseku. Tyto ženské vlastnosti mívají charakter komplementarity což znamená, že jsou vymezovány k maskulinním charakteristikám a vyplývají z interpretace schopnosti ženy rodit a starat se o budoucí potomky a z podoby ženského sexuálního chování. Feministky nachází spojitost mezi feminitou a rolemi, které jsou vytvářeny kulturou a podporovány společností. Mezi takové role řadí roli matky, svůdkyně mužů, čarodějnice, slabé ženy apod. Některé z představitelky feminismu chápou feminitu jako něco pozitivního - jako perspektivnější komplex vlastností, než jakou se vyznačuje maskulinita.

Křížková (2004) vymezují termín maskulinita neboli mužskost jako soubor genderových vlastností, které příslušníkovi mužského pohlaví přiřazuje daná kultura či společnost v určitém časovém úseku. Tyto genderové vlastnosti jsou vymezeny komplementárně k charakteristikám feminním. Dané vlastnosti vycházejí z interpretace mužské pohotovosti, jež je hormonálně podmíněna, k útoku a agresivitě a z jeho sexuálního chování.

Dle Valdové (2006) vymezuje společnost dvě žádoucí podoby identity. Jsou jimi preferovaná feminita a hegemonní maskulinita. Mezi preferované podoby ženství zařadí krásu a půvab, starání se o druhé a citlivost. V televizních reklamách často vidáme ženy, které se dobrovolně vzdaly všech svých zájmů a ambicí ve prospěch svých manželů a podpory jejich kariéry. Naopak požadavky dominantního obrazu mužství může splnit pouze muž bílé rasy, který uvažuje racionálně, je konkurenceschopný a je výkonný ve všech oblastech - v práci, ve sportu, v sexu. Jeho charakteristikou je také takzvaně jednání bez emocí.

Pojmy feminita a maskulinita se v dnešní době užívají v českých vědách v množném čísle. Tímto přístupem přijímají fakt odlišnosti mužů a žen v „jejich“ vlastních skupinách po stránce biologické, psychické, fyzické apod.

Jak uvádí Janošová (2008) tradiční pojetí femininních a maskulinních povahových vlastností a rysů mělo základ v jednodimenzionální koncepci. Podle této koncepce bylo možné najít každého jedince na nějakém bodě pomyslné osy. Na jednom z jejích okrajů se nachází jedinci popisováni jako vyhraněně maskulinní. Na druhém konci pomyslné osy lze nalézt jedince feminní a uprostřed jsou lidé nevyhranění. Dle Karstena (2006) je jednorozměrný model muže a ženy, podle nějž se dá mužství a ženství pojmut v jediné dimenzi jako úsečka mezi pólem nejzazší maskulinity a pólem extrémní feminity, ve společenských vědách již nějakou dobu zpochybňován. Dochází k jeho nahrazování modelem dvojrozměrným nebo dualistickým, jehož základní teze vychází z toho, že každý jedinec může mít znaky jak maskulinní, tak feminní.

Ke zpochybnění jednodimenzionálního modelu dochází na konci 60. a počátku 70. let, kdy vyšlo najevo, že existují také jedinci, u kterých se projevují vysoce femininní i maskulinní dovednosti, rysy a vlastnosti. Od té doby se vědecký zájem začíná více zaměřovat svou pozornost na alternativní genderová pojetí a představy. Jak přednesli Biller a Borstehmann (Plecka In Janošová, 2008, s. 31): „*Maskulinita a femininita by neměly být považovány za vzájemně vylučné polární protiklady, ale spíše za dvě oddělená kontinua, která jsou někdy rozbíhavá a někdy vzájemně překrývající.*“

Na duální model mužskosti a ženskosti navázala Bem, kdy znovu oživila koncept „androgynie“ což je překládáno jako obojohlavnost. Představy o člověku jako o androgynní bytosti existovaly již v antice. Základem konceptu androgynie je, že osobnost každého člověka obsahuje i prvky druhého pohlaví. Sama Bem popisuje androgynii jako přítomnost expresivních a instrumentálních vlastností u téhož jedince v nadměrné míře. Jedince, u nichž se instrumentální a expresivní vlastnosti vyskytují v podprůměrné míře, označuje Bem jako „nediferencované“. Instrumentálnost zahrnuje vlastnosti týkající se řešení daných úkolů, kdežto expresivnost zahrnuje vlastnosti spíše sociálně-emoční (Karsten, 2006).

Podle Kalnické (2009) teorii androgyna popsali Platón v dialogu Hostina. Androgyna zde vykreslil jako bytosti, které mají oba druhy pohlaví, čtyři ruce a čtyři nohy, a která ohrožují boha řeckého Olympu, Dia. Zeus se je proto rozhodne rozpůlit, aby je zbavil jejich síly. Od té doby každá polovina hledá svou druhou původní polovinu. Právě tato touha po ztracené polovině charakterizuje erotickou lásku.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7 VÝZKUM

Jedná se o kvantitativní výzkum provedený formou dotazníku, který jsem následně statisticky vyhodnotila. V praktické výzkumné části se budu zabývat odlišnostmi ve vnímání genderových stereotypů mezi muži a ženami zvolených věkových skupin.

7.1 Výzkumný problém

Za výzkumný problém relační (vztahový) jsem si zvolila: **Existují významné rozdíly ve vnímání genderových stereotypů mezi generací mužů a žen narozených v předrevolučním období a mezi muži a ženami narozenými v porevolučním období?**

7.2 Hypotézy

Stanovila jsem si celkem tři hypotézy:

H1. Muži narození v předrevolučním období mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než muži narození po revoluci.

H2. Ženy narozené v předrevolučním období mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než ženy narozené po revoluci.

H3. Muži narození po revoluci mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než ženy narozené po revoluci.

7.3 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu je buď potvrdit, nebo vyvrátit hypotézy. Za hlavní cíl výzkumu považuji zjistit, zda existují významné rozdíly ve vnímání genderových stereotypů mezi generací mužů a žen narozených v předrevolučním období a muži a ženami narozenými po revoluci.

7.4 Výzkumná metoda

Jako metodu pro svůj výzkum jsem si zvolila metodu dotazníku. Chráska (2007) považuje dotazník za jednu z velmi frekventovaných metod, která slouží k získávání dat v pedagogickém výzkumu. P. Gavora (2000) definuje termín „dotazník“ jako: „*Způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí*“. Kladené otázky se mohou vztahovat ke dvěma druhům jevů. Buď se vztahují k jevům vnějším (např. názory učitelů na nějakou problematiku), nebo k jevům vnitřním (např. motivy, postoje).

Samotný dotazník je tedy soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny, a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemnou formou. Nevýhodou této dotazníkové metody je, že nedokáže zjistit, jací jsou respondenti ve skutečnosti. Zjišťuje jen to, jací by respondenti chtěli být, nebo jak vidí oni sami sebe. Naopak nespornou výhodou dotazníku na druhé straně je, že umožňuje poměrně rychlé a ekonomické shromažďování dat od velkého počtu respondentů (Chráška, 2007).

Můj dotazník na zjištění genderových odlišností mezi muži a ženami je rozdělený na dvě části. První část mého dotazníku tvoří tabulka s dvaceti vlastnostmi. Při volbě vlastností jsem vycházela z publikace od H. Karstena - Ženy-muži: Genderové role, jejich původ a vývoj. Použila jsem zde numerickou posuzovací škálu. U numerické posuzovací škály má respondent před sebou řadu čísel, jež odpovídají různým mírám posuzované vlastnosti. Stupeň souhlasu s prezentovaným tvrzením respondenti vyjádřili zakroužkováním příslušného čísla na pěti stupňové škále. Číslo 1 v mém dotazníku znamenalo „zcela mužská“, číslo 2 „spíše mužská“. Číslo 3 značilo volbu „neutrální“, číslo 4 „spíše ženská“ a číslo 5 znamenalo „zcela ženská“.

Druhá část dotazníku se skládá z osmnácti tvrzení a otázek. Otázky v dotazníku dělíme podle stupně otevřenosti. Rozlišují se otázky otevřené, polouzavřené a uzavřené. Ve svém dotazníku jsem použila uzavřený typ otázek a jednu otázku otevřenou. Uzavřené otázky se vyznačují tím, že se u nich respondentům předkládá vždy určitý počet předem připravených odpovědí. Použila jsem polytomické otázky, což jsou otázky s volbou více než dvou možností (Gavora, 2007).

Požadavky na konstrukci dotazníku

Při konstrukci dotazníku je třeba dbát na to, aby získané údaje bylo možné snadno třídit a následně zpracovávat. Dotazník musí vždy obsahovat jasné pokyny k jeho vlastnímu vyplnění. Při řazení položek v dotazníku je třeba je řadit tak, aby to vyhovovalo spíše z psychologického hlediska, před pořadím logickým. Nejdůležitější položky dotazníku se doporučuje umístit do střední části dotazníku. Položky v dotazníku musí být všem respondentům jasné a srozumitelné (to znamená respektovat skutečnost, jakým respondentům je určen). Měly by být formulovány co možná nejstručněji a nesmí zde být možnost připuštění chápání odlišnými způsoby. Položky v dotazníku nesmějí být položeny sugestivně, tedy tak, že svojí formulací napovídají, jak má být otázka zodpovězena. Zároveň musí dané položky zjišťovat jen údaje potřebné a nezbytné, které nelze získat jiným způsobem.

Ve všech krocích při získávání informací může dojít k jejich zkreslení, k nevhodné transformaci informace. Zkreslení může vzniknout náhodně i záměrně.

7.5 Proměnné

Jevy nebo vlastnosti, které ve výzkumu vystupují a mezi nimiž lze najít existenci vztahů, se označují jako proměnné. Proměnnou je pedagogický jev nebo vlastnost, která se ve výzkumu mění – tedy nabývá různých hodnot. Proměnné lze rozdělit na tzv. nezávisle proměnné a závisle proměnné. Nezávisle proměnná je vlastnost (jev), která je příčinou nebo podmínkou vzniku jiné vlastnosti (jevu). Závisle proměnná je vlastnost (jev), která je výsledkem (následkem) působení nezávisle proměnné (Chráška, 2007).

V tomto výzkumu se objevují několik následujících proměnných:

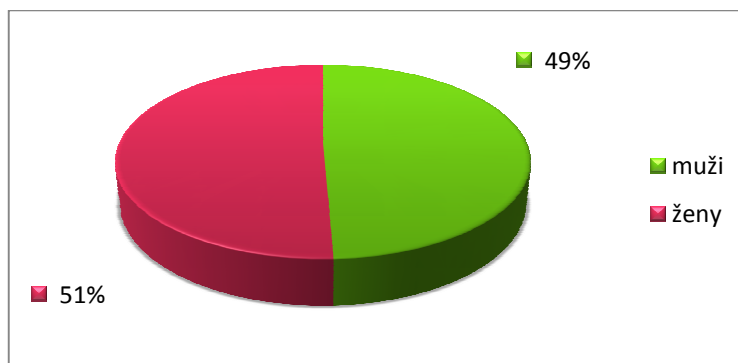
- pohlaví respondentů
- věk respondentů
- názory respondentů

7.6 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek tvoří 150 respondentů ženského a mužského pohlaví. Vzorek se skládá ze 2 skupin po ± 37/38 ženách a ± 37/38 mužích. První skupinu A tvoří respondenti (ženy i muži) ve věku 20-25 let. Žen-respondentek je 38, mužů-respondentů je 37. Druhou skupinu B tvoří respondenti (ženy i muži) ve věku 40-50 let. Žen-respondentek je 38, mužů-respondentů je 37.

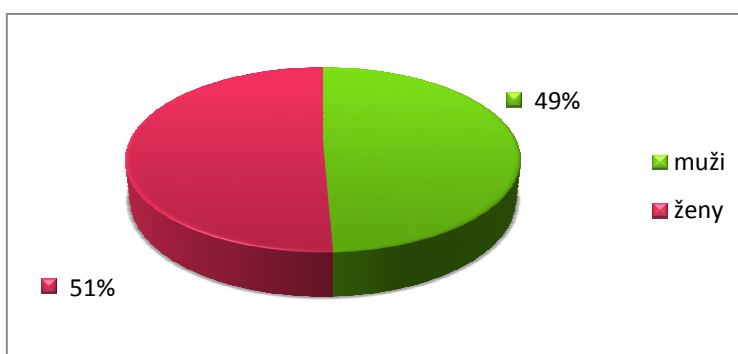
Tito respondenti byli vybráni zcela náhodně. Bude se tedy jednat o náhodný výběr. Charakteristickým rysem tohoto výběru je, že všechny prvky souboru mají stejnou pravděpodobnost, že budou vybrány (Chráška, 2007). Tento náhodný výběr jsem provedla tak, že jsem v měsíci únoru až březnu 2010 oslovila lidi - případné respondenty - přímo na ulicích měst a požádala je o vyplnění dotazníku. Údaje a zjištění vycházející ze vzorku není možné generalizovat na celou populaci. Výzkumný vzorek charakterizují podle pohlaví a věku. Lokální oblast, ve které jsem výzkum prováděla, byl okres Zlín a okres Uherské Hradiště.

7.6.1 Charakteristika vzorku respondentů podle pohlaví

Graf 1: Složení respondentů dle pohlaví - skupina A

Skupinu A tvoří respondenti ve věku 20 - 25 let. Mezi respondenty skupiny A byly více zastoupeny ženy než muži. Ženy byly zastoupeny v počtu 38 respondentek z celkového počtu dotázaných ze skupiny A, což je 51%. Muži byli zastoupeni v počtu 37 respondentů z celkového počtu dotázaných ze skupiny A, což je 49%.

Graf 2: Složení respondentů dle pohlaví - skupina B

Skupinu B tvoří respondenti ve věku 40 - 50 let. Mezi respondenty skupiny B byly více zastoupeny ženy než muži. Ženy byly zastoupeny v počtu 38 respondentek z celkového počtu dotázaných ze skupiny B, což je 51%. Muži byli zastoupeni v počtu 37 respondentů z celkového počtu dotázaných ze skupiny B, což je 49%.

7.7 Způsob zpracování dat

Jako statistickou metodu používanou pro analýzu dat jsem zvolila test dobré shody chí-kvadrát. U této kategorie testů významnosti se ověřuje, zda četnosti, které byly získány měřením v pedagogické realitě, se odlišují od teoretických četností, které odpovídají dané nulové hypotéze. Zda existují závislosti mezi dvěma měřeními kategoriemi.

Postupovat budu podle následujících bodů:

1. stanovím si druh testu
2. formuluji nulovou hypotézu (H_0) a alternativní hypotézu (H_A)
3. vytvořím tabulku pozorovaných a očekávaných četností
4. zvolím hladinu významnosti α ($0,05 = 5\%$)
5. vypočítám hodnotu tzv. testového kritéria podle vzorce $\chi^2 = \frac{(P-O)^2}{O}$
6. vypočítanou hodnotu testového kritéria chí-kvadrát srovnám s kritickou hodnotou, kterou najdu ve statistických tabulkách
7. učiním závěr o prokázání či neprokázání alternativní hypotézy (zamítnutí či nezamítnutí nulové hypotézy)

Nulová hypotéza (H_0) je předpokladem, že mezi sledovanými jevy není vztah.

Alternativní hypotéza (H_A) je naopak předpokladem, že mezi sledovanými jevy vztah (souvislost, rozdíl) existuje.

7.8 Ověření hypotézy č. 1

H1: Muži narození v předrevolučním období mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než muži narození po revoluci.

Formuluji nulovou a alternativní hypotézu:

(H_0) *Muži narození v předrevolučním období mají stejný sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku jako muži narození po revoluci.*

(H_A) *Muži narození v předrevolučním období mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než muži narození po revoluci.*

Muži A jsou muži narození po revoluci ve věku 20-25 let.

Muži B jsou muži narození před revolucí ve věku 40-50 let.

Tab. 1. Pozorované četnosti H1

	1	2	3	4	5	Σ
Muži A	28	138	413	131	30	740
Muži B	94	217	184	203	42	740
Σ	122	355	597	334	72	1480

Tab. 2. Očekávané četnosti H1

	1	2	3	4	5	Σ
Muži A	61	177,5	298,5	167	36	740
Muži B	61	177,5	298,5	167	36	740
Σ	122	355	597	334	72	1480

Testové kritérium pro výpočet chí – kvadrátu je $\chi^2 = \frac{(P-O)^2}{O}$.

$$\chi^2 = \frac{(P-O)^2}{O} = 17,852 + 8,790 + 43,920 + 7,760 + 0,000 + 17,852 + 8,790 + 43,920 + 7,760 + 0,000 = \mathbf{158,642}$$

Vypočítanou hodnotu chí – kvadrátu srovnám s kritickou hodnotou, kterou naleznou ve statistických tabulkách. Budu volit kritickou hodnotu s hladinou významnosti $\alpha = 0,05$, což znamená, že riziko nesprávného zamítnutí bude 5 %. Pro výpočet kritické hodnoty budu potřebovat ještě určit počet stupňů volnosti. Počet stupňů volnosti (f) vypočítám součinem řádků (r) a sloupců (s) v kontingenční tabulce zmenšeným v šířce a délce o 1.

$$f = (r - 1) \cdot (s - 1) = (2 - 1) \cdot (5 - 1) = 1 \cdot 4 = 4$$

Kritická hodnota: $\chi^2_{0,05}(4) = 9,488$

Výsledek: $158,642 > 9,488$

$$\chi^2 > \chi^2_{0,05}$$

Jelikož vypočítaná hodnota chí – kvadrátu je vyšší než hodnota kritická, **zamítám nulovou hypotézu**. Tento závěr přijímáme s jistotou 95 %.

Muži narození v předrevolučním období mají větší sklon k volbě stereotypních odpovědí v dotazníku než muži narození po revoluci.

7.9 Ověření hypotézy č. 2

H2: Ženy narozené v předrevolučním období mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než ženy narozené po revoluci.

Formuluji nulovou a alternativní hypotézu:

(Ho) *Ženy narozené v předrevolučním období mají stejný sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku jako ženy narozené po revoluci.*

(H_A) Ženy narozené v předrevolučním období mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než ženy narozené po revoluci.

Ženy A jsou ženy narozené po revoluci ve věku 20-25 let.

Ženy B jsou ženy narozené před revolucí ve věku 40-50 let.

Tab. 3. Pozorované četnosti H₂

	1	2	3	4	5	Σ
Ženy A	28	184	224	267	57	760
Ženy B	31	144	364	193	28	760
Σ	59	328	588	460	85	1520

Tab. 4. Očekávané četnosti H₂

	1	2	3	4	5	Σ
Ženy A	29,5	164	294	230	42,5	760
Ženy B	29,5	164	294	230	42,5	760
Σ	59	328	588	460	85	1520

Testové kritérium pro výpočet chí – kvadrátu je $\chi^2 = \frac{(P-O)^2}{O}$.

$$\chi^2 = \frac{(P-O)^2}{O} = 0,076 + 2,439 + 16,666 + 5,952 + 4,947 + 0,076 + 2,439 + 16,666 + 5,952 + 4,947 = \mathbf{60,160}$$

$$f = (r - 1) \cdot (s - 1) = (2 - 1) \cdot (5 - 1) = 1 \cdot 4 = \mathbf{4}$$

Kritická hodnota: $\chi^2_{0,05}(4) = 9,488$

Výsledek: $\mathbf{60,160 > 9,488}$

$$\chi^2 > \chi^2_{0,05}$$

Jelikož vypočítaná hodnota chí – kvadrátu je vyšší než hodnota kritická, **zamítám nulovou hypotézu**. Tento závěr přijímáme s jistotou 95 %.

Ženy narozené v předrevolučním období mají větší sklon k volbě stereotypních odpovědí v dotazníku než ženy narozené po revoluci.

7.10 Ověření hypotézy č. 3

H3: Muži narození po revoluci mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než ženy narozené po revoluci.

Formulují nulovou a alternativní hypotézu:

(H₀) *Muži narození v po revoluci mají stejný sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku jako ženy narozené po revoluci.*

(H_A) *Muži narození po revoluci mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než ženy narozené po revoluci.*

Muži A jsou muži narození po revoluci ve věku 20-25 let.

Ženy A jsou ženy narozené po revoluci ve věku 20-25 let.

Tab. 5. Pozorované četnosti H3

	1	2	3	4	5	Σ
Muži A	28	138	413	131	30	740
Ženy A	28	184	224	267	57	760
Σ	56	322	637	398	87	1500

Tab. 6. Očekávané četnosti H3

	1	2	3	4	5	Σ
Muži A	27,6	158,9	314,2	196,4	42,9	740
Ženy A	28,4	163,1	322,8	201,6	44,1	760
Σ	56	322	637	398	87	1500

Testové kritérium pro výpočet chí – kvadrátu je $x^2 = \frac{(P-o)^2}{o}$.

$$x^2 = \frac{(P-o)^2}{o} = 0,006 + 2,749 + 31,068 + 21,778 + 3,879 + 0,006 + 2,678 + 30,240 + 21,216 + 3,773 = \mathbf{117,393}$$

$$f = (r - 1) \cdot (s - 1) = (2 - 1) \cdot (5 - 1) = 1 \cdot 4 = \mathbf{4}$$

Kritická hodnota: $x^2_{0,05}(4) = 9,488$

Výsledek: $\mathbf{117,393 > 9,488}$

$$\chi^2 > \chi^2_{0,05}$$

Jelikož vypočítaná hodnota chí – kvadrátu je vyšší než hodnota kritická, **zamítám nulovou hypotézu**. Tento závěr přijímáme s jistotou 95 %.

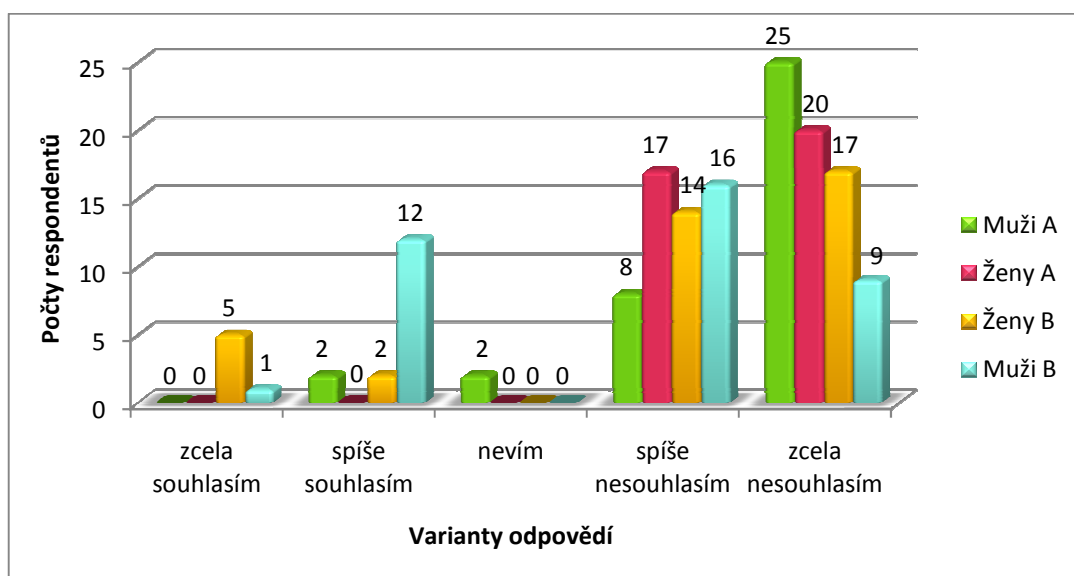
Muži narození po revoluci mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než ženy narozené po revoluci.

7.11 Vyhodnocení výzkumného dotazníku

Hypotézy výzkumu byly ověřeny již v předešlé části této práce. Proto již nemá význam rozebírat každou otázku z dotazníku zvlášť, ale přesto bych chtěla zmínit některé zajímavosti, která z nich vyplynuly.

Otázka č. 2: Muži nejsou schopni se postarat o děti.

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Graf 3: Schopnost mužů postarat se o děti

Muži ze skupiny A nejčastěji uváděli variantu odpovědi „spíše nesouhlasím“, což se v dotazníku objevilo sedmáctkrát, a „zcela nesouhlasím“, což zakroužkovalo 20 respondentů. Muži ze skupiny B se sice také přiklánějí k daným odpovědím, ale 12 z nich uvedlo, že

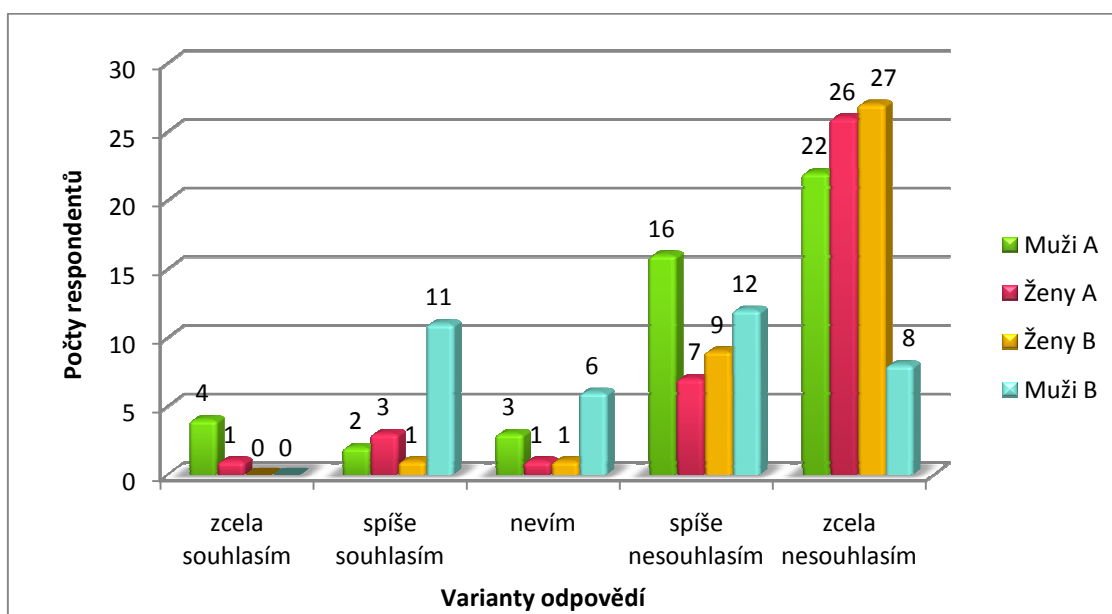
„spíše souhlasím“ s tím, že se muži neumí postarat o děti. Jeden respondent s tím i „zcela souhlasil“.

Odpovědi žen skupiny A a žen skupiny B si byly navzájem podobné. V převážné většině kroužkovaly odpovědi „spíše nesouhlasím“ a „zcela nesouhlasím“. Přesto ženy ze skupiny B, stejně jako muži ze stejné skupiny, uvedly i možnosti odpovědí „spíše souhlasím“, což zvolily 2 respondentky. Variantu „zcela souhlasím“ zakroužkovalo 5 respondentek dané skupiny.

Myslím si, že respondenti skupiny B, ve věku 40-50 let, souhlasné odpovědi volili častěji, protože již mají určité životní zkušenosti s výchovou a péčí o děti a tudíž mají představu, jak se muži dokážou či nedokážou postarat o děti. Výsledek však může být i zkreslený negativními životními zkušenostmi respondentů s jejich partnery a přístupy k dětem.

Otázka č. 8: Mužský pláč je projevem slabosti.

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

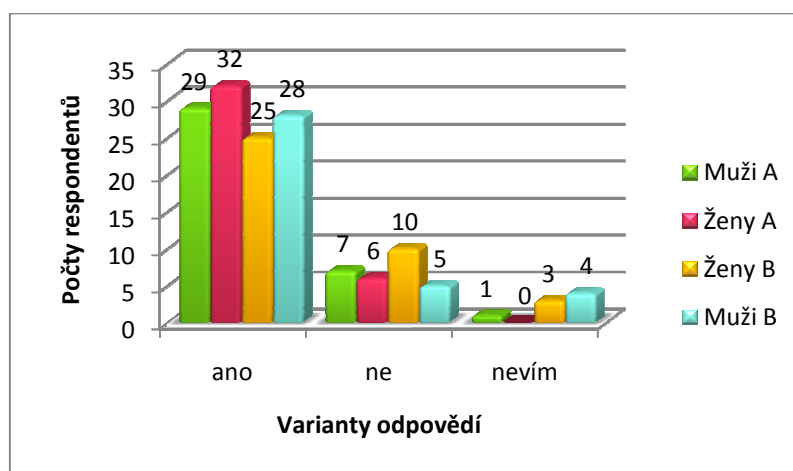
Graf 4: Mužský pláč jako projev slabosti

Ženy obou skupin s tímto tvrzením ve většině případů „spíše nesouhlasily“ a „zcela nesouhlasily“. Tyto odpovědi zvolilo celkem 33 respondentek ze skupiny A. Ze skupiny B se k nim přiklonilo 36 respondentek, tedy skoro všechny respondentky dané skupiny.

Muži obou skupin sice také v mnoha případech volili odpovědi „spíše nesouhlasím“ a „zcela nesouhlasím“. Přesto se objevilo 11 respondentů ze skupiny B, kteří s daným tvrzením „spíše souhlasili“. Respondenti ze skupiny A s daným tvrzením ve 4 případech i „zcela souhlasili“. Vysvětlují si to tak, že si muži pravděpodobně myslí, že musí být v každé situaci silní a „tvrdí“, a že pláč je spíše ženským projevem.

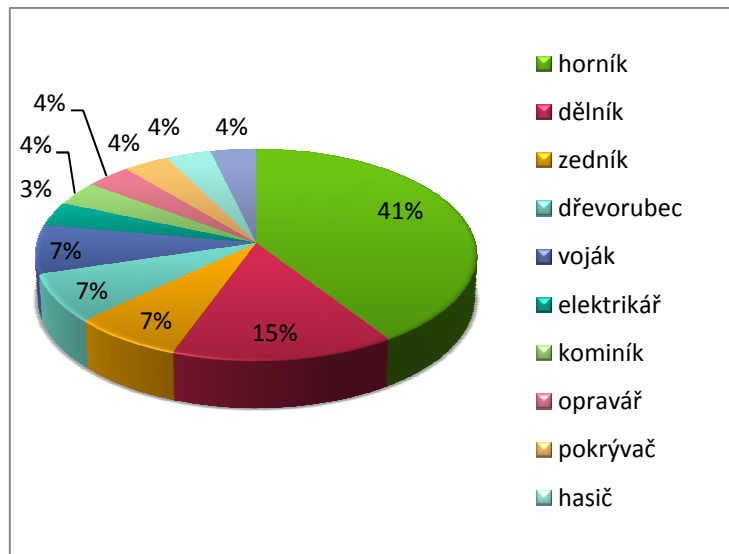
Otázka č. 16: Existují podle Vás typicky mužská a ženská povolání?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

Graf 5: Existence typických povolání

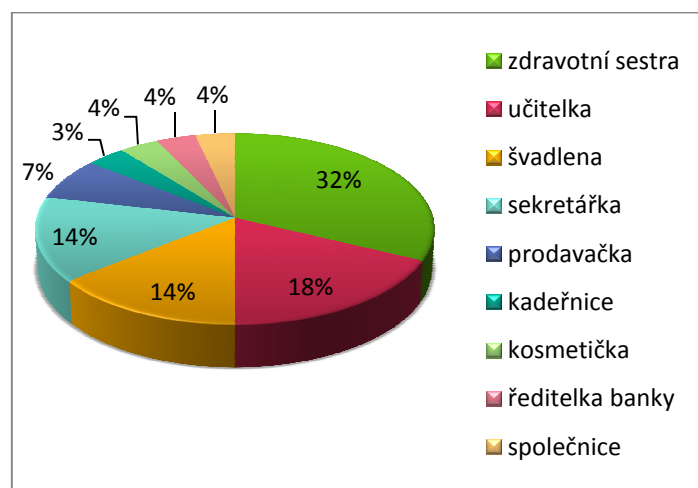
Z odpovědí respondentů vyplývá, že dělení povolání na typicky mužská a typicky ženská ve společnosti stále přetrvává. Z celkového počtu 150 respondentů tento názor zastává 114 respondentů, což představuje 76% z celkového počtu výzkumného vzorku. Další početnou skupinou jsou ti respondenti, kteří zastávají názor o neexistenci typického dělení povolání podle pohlaví – a to v počtu 28 (19%). Zbýlých 8 respondentů (5%) se vyjádřilo neutrálně. Pokud respondenti zvolili odpověď „ano“, byli požádáni, aby uvedli 1 typicky mužské a 1 typicky ženské povolání.

Graf 6: Muži A – typicky mužská povolání

Muži skupiny A uváděli jako nejčastější mužské povolání horníka a to z 41%. Následovalo povolání dělník, které uvedli 4 respondenti (15%) a zedník, což uvedli 2 respondenti (7%). Po 1 bodu (4%) získali hasič, pokrývač, opravář, kominík a elektrikář.

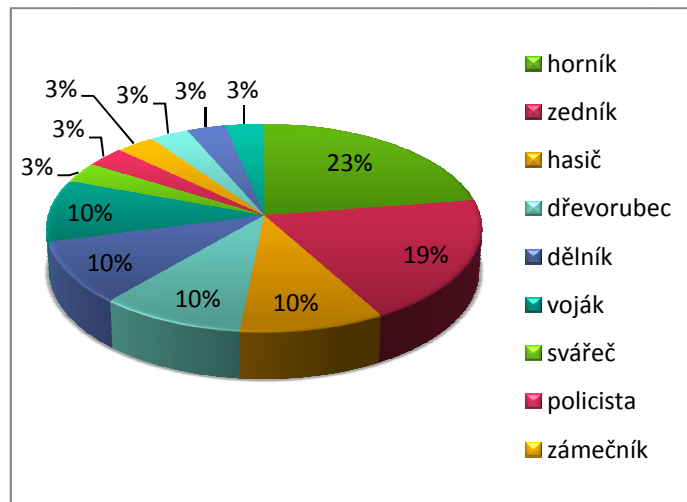
Podle mužů ze skupiny B je nejčastějším mužským povoláním také horník. Tuto odpověď uvedlo celkem 11 respondentů (39%). Druhým nejčastějším zaměstnáním je, stejně jako u mužů skupiny A, dělník, což zvolilo 5 respondentů (18%).

Graf 7. Muži A – typicky ženská povolání

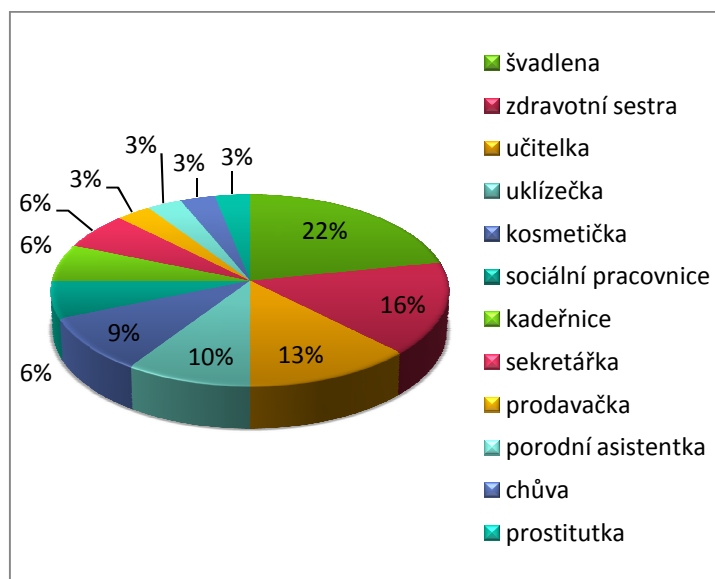
Za nejvíce se vyskytující zaměstnání pro ženy je podle mužů skupiny A považována zdravotní sestra, kterou v dotazníku uvedlo 9 respondentů (32%). Za další typické ženské povolání považují daní muži učitelku (18%) a švadlenu (14%). Nejméně odpovědí (3%) se týkalo povolání společnice, ředitelky banky, kosmetičky a kadeřnice.

Větší část respondentů ze skupiny B si myslí, že nejtypičtějším povoláním pro ženy je zdravotní sestra, což se shoduje s názory mužů ze skupiny A. Tento názor zastává 8 respondentů (29%). Podobnost s muži skupiny A je i u druhého nejčastěji uváděného zaměstnání – a to učitelky v mateřské škole (25%). Nejméně se vyskytujícím zaměstnáním je pokojská a řádová sestra.

Graf 8: Ženy A – typicky mužská povolání

Větší počet respondentek ze skupiny A je toho názoru, že nejtypičtějším povoláním pro muže je horník, což uvedlo 7 respondentek (23%), a dělník (19%). Totožné názory na nejtypičtější mužské povolání měly i respondentky ze skupiny B, které v dotazníku také nejvíce uváděly povolání horník. Tuto možnost uvedlo 12 respondentek.

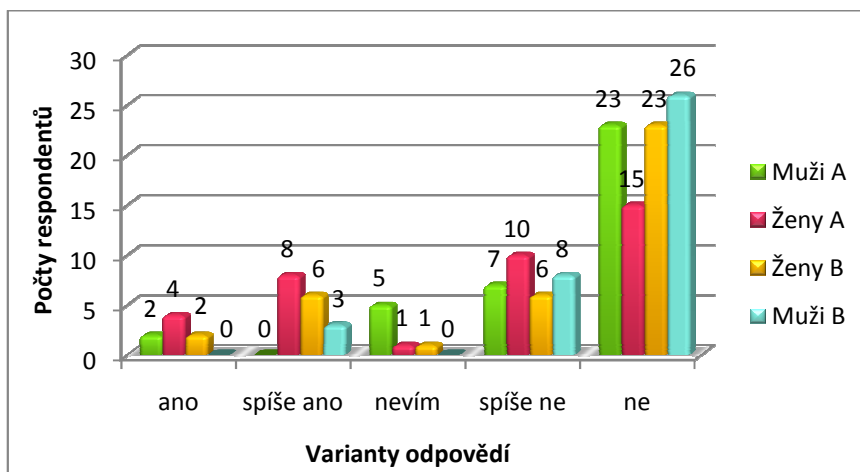
Graf 9: Ženy A – typicky ženská povolání

Ženy skupiny A uváděly jako nejčastěji se vyskytující ženské povolání švadlenu. Tento názor zastává 7 respondentek (22%). Druhým častým ženským povoláním je podle 5 respondentek (16%) zdravotní sestra následovaná učitelkou (13%). Nejmenší počet respondentek uvedl v dotazníku odpověď prodavačka, porodní asistentka, chůva a prostitutka. Tyto povolání obdržely každá jen po jednom hlase (3%).

U žen ze skupiny B převažovalo zaměstnání porodní sestry, což uvedlo 5 respondentek. Druhým nejčastějším povoláním byla švadlena a zdravotní sestra, které uvedly v dotazníku vždy 4 respondentky. Za nejnetypičtější ženské povolání považovaly tyto respondentky zaměstnání prodavačky, letušky a pěstounky v jeslích.

Otázka č. 17: Myslíte si, že by Vaší/emu partnerce/ovi vadilo, kdybyste měla/a vyšší plat než on/a?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

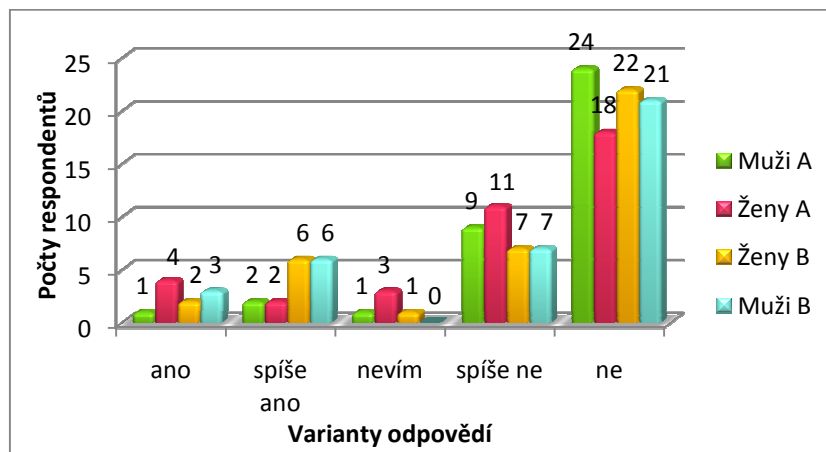

Graf 10: Akceptování vyššího platu partnera

Větší počet respondentů zakroužkoval odpověď „spíše ne“ a „ne“. Muži ze skupiny A takto odpověděli celkově třicetkrát. U mužů ze skupiny B toto číslo bylo ještě o něco vyšší – a to 34. Ženy z obou skupin se také klonily k těmto odpovědím, přesto určitá část respondentek zakroužkovala i varianty „spíše ano“ a „ano“. Ženy ze skupiny A zvolily tyto možnosti celkově dvanáctkrát a ženy ze skupiny B celkově osmkrát.

Otázka č. 18: Myslíte si, že by Vaší/emu partnerce/ovi vadilo, kdybyste měla/a vyšší vzdělání než on/a?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

Graf 11: Akceptování vyššího vzdělání partnera

Větší počet respondentů je toho názoru, že by jejich partnerovi nevadilo, kdyby měli vyšší vzdělání než on/a. Přesto 6 respondentek ze skupiny B si myslí, že by jejich partnerovi vadilo, kdyby měli vyšší vzdělání než ony. Totožně odpovědělo i 6 respondentů ze skupiny B. Objevují se tady názory i žen ze skupiny A, kdy 4 z nich zastávají názor, že jejich partnerům by určitě vadilo, kdyby měly vyšší vzdělání než oni. Muži ze skupiny A kroužkovaly spíše odpovědi „spíše ne“ a „ne“ a to v celkovém počtu 33.

8 SHRNU TÍ VÝZKUMU

V úvodu výzkumu jsem měla stanovené tři hlavní hypotézy, které jsem ověřovala prostřednictvím testu popisné statistiky, testem dobré shody chí – kvadrátem. Všechny tři hypotézy byly vyvráceny.

Výzkum hledal odpověď na výzkumný problém, který jsem si stanovila na začátku. Při ověřování první hypotézy vyšlo najevo, **muži narození v předrevolučním období mají větší sklon k volbě stereotypních odpovědí v dotazníku než muži narození po revoluci.** Dále vyšlo při vyhodnocování hypotéz najevo, že i **ženy narozené v předrevolučním období mají větší sklon k volbě stereotypních odpovědí v dotazníku než ženy narozené po revoluci.** Myslím si, že větší sklon předrevoluční generace k volbě stereotypních odpovědí – co se týče tabulky vlastností v dotazníku či samotných tvrzení a otázek v dotazníku – je daný dobou, ve které respondenti vyrůstali. Daná doba jim neumožnila tolik volnosti myšlení, jak se dostává dnešní generaci mladých lidí, a pravděpodobně byli i směrem ke stereotypům vychováni.

Při ověřování poslední hypotézy vyplynulo, že **muži narození po revoluci mají větší sklon ke stereotypním odpovědím v dotazníku než ženy narozené po revoluci.** Tyto odlišnosti se projevovaly zejména v otázkách zaměřených na neschopnost žen logicky uvažovat, zda je rozum více než ženský cit či zda má muž vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost.

9 DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Výsledky praktické části bakalářské práce – tedy kvantitativního výzkumu - by měly posloužit jako studijní materiál do předmětu „Základy společenských věd“ na Střední odborné škole a Gymnáziu, Staré Město. Vzhledem k tomu, že výzkum potvrdil, že sklon ke stereotypům stále převládá, doporučila bych se s danými stereotypy blíže seznámit a snažit se jim předcházet či se je alespoň pokusit omezit.

ZÁVĚR

Domnívám se, že rozsah mé práce k takovému pohledu vytvoření si představy o tom, co je gender a genderové stereotypy, postačuje. Toto téma je však velmi obsáhlé, a bylo by ještě spousta toho, co by se k němu dalo uvést.

Pokud bych měla zhodnotit tvorbu bakalářské práce, domnívám se, že mi hodně přinesla a byla pro mne zajímavá. Zejména její praktická část, kdy jsem prováděla výzkum pomocí dotazníku, kdy jsme měla za cíl zjistit, zda a jak se odlišují názory mužů a žen jednotlivých věkových kategorií na genderové stereotypy. Bylo zajímavé sledovat jejich odlišné názory a srovnávat je. Jako úskalí bych hodnotila mou prvotní obavu nad tím, zda se mi podaří sehnat všech 150 respondentů, které jsem si stanovila jako výzkumný vzorek. Jako pozitivní prvek jsem vnímala především jejich ochotný a kladný přístup k vyplnění mého dotazníku.

Práce je členěna na teoretickou část a praktickou část. V teoretické části se zabývám genderovými rolemi a genderovými stereotypy. Zaměřuji se zejména na vymezení základních pojmů, které s problematikou gender souvisí. Popisuji vývoj genderových rolí a jejich proměnu. Rovněž naznačuji, jak probíhá proces osvojování si daných rolí – proces socializace. Dále zde popisuji čtyři významné teorie utváření a vývoje genderové identity. Zaměřuji se i na definování genderového kontraktu a genderového stereotypu. V kapitole o stereotypch uvádím i nevýhody daných stereotypů a výskyt genderových stereotypů v médiích a v sociální praxi. V poslední kapitole se zabývám termíny maskulinita a feminita.

V empirické části zjišťuji, zda existují statisticky významné rozdíly ve vnímání genderových stereotypů mezi muži a ženami narozenými před revolucí a mezi muži a ženami narozenými po revoluci. Ke sběru dat jsem použila kvantitativní výzkum a metodu anonymního dotazníku. Získané výsledky jsem porovнала a přehledně graficky znázornila. Na základě získaných dat jsem zjistila, že sklony ke gendrovým stereotypům stále přetrvávají a to zejména u mužů a žen narozených před revolucí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.
- [2] CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007. 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [3] JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. 288 s. ISBN 80-7178-535-0.
- [4] JANEBOVÁ, R. *Sociální problémy z aspektu gender*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. 106 s. ISBN 80-7041-512-6.
- [5] JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita*. Praha: Grada, 2008. 288 s. ISBN 978-80-247-2284-9.
- [6] KARSTEN, H. *Ženy-muži: Genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. 183 s. ISBN 80-7367-145-X.
- [7] LIPPA, R.A. *Pohlaví: příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009. 432 s. ISBN 978-80-200-1719-2.
- [8] MAŘÍKOVÁ, H. *Velký sociologický slovník: P-Z. Díl 2*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.
- [9] OAKLEY, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. 171 s. ISBN 80-7178-403-6.
- [10] PAVLICA, K.; KŘÍŽKOVÁ, A. *Management genderových vztahů: Postavení žen a mužů v organizaci*. Praha: Management Press, 2004. 155 s. ISBN 80-7261-117-8.
- [11] PONĚŠICKÝ, J. *Fenomén ženství a mužství: Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: Triton, 2008. 213 s. ISBN 978-80-7387-106-2.
- [12] RENZETTI, C. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2005. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
- [13] VALDROVÁ, J. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006. 236 s. ISBN 80-7044-808-3.
- [14] VĚŠINOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. 171 s.

- [15] VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997. 453 s. ISBN 80-85866-20-X.

Internetové zdroje

ČERMÁKOVÁ, Marie. *Socioweb* [online]. 1982 [cit. 2010-05-02]. Genderové identity - ekonomické a sociální souvislosti.

Dostupné z WWW: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=227&lst=115>.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

%	Procenta
aj.	a jiné
apod.	a podobně
atd.	a tak dále
č.	číslo
např.	například
tj.	to jest
tzn.	to znamená
tzv.	tak zvaný

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Složení respondentů dle pohlaví - skupina A.....	49
Graf 2: Složení respondentů dle pohlaví - skupina B.....	49
Graf 3: Schopnost mužů postarat se o děti.....	54
Graf 4: Mužský pláč jako projev slabosti.....	55
Graf 5: Existence typických povolání.....	56
Graf 6: Muži A – typicky mužská povolání.....	57
Graf 7: Muži A – typicky ženská povolání.....	57
Graf 8: Ženy A – typicky mužská povolání.....	58
Graf 9: Ženy A – typicky ženská povolání.....	58
Graf 10: Akceptování vyššího platu partnera.....	59
Graf 11: Akceptování vyššího vzdělání partnera.....	60

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Pozorované četnosti H1.....	50
Tab. 2. Očekávané četnosti H1.....	51
Tab. 3. Pozorované četnosti H2.....	52
Tab. 4. Očekávané četnosti H2.....	52
Tab. 5. Pozorované četnosti H3.....	53
Tab. 6. Očekávané četnosti H3.....	53

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK**DOTAZNÍK**

Dobrý den,

jmenuji se Kristýna Petáková a jsem studentkou 3. ročníku Sociální pedagogiky na fakultě Humanitních studií Univerzity Tomáše Bati. Dotazník, který máte před sebou, se týká oblasti genderových stereotypů (zjednodušené, nerealistické obrazy „ženskosti“ a „mužskosti“ ve společnosti) a slouží jako podklad pro mou bakalářskou práci. Tento dotazník je zcela **anonymní**. Za jeho vyplnění Vám předem děkuji.

Vámi zvolenou odpověď prosím zakroužkujte.

Zodpovězte prosím otázky týkající se Vaší osoby:

1. Jste: a) žena
b) muž

2. Váš věk

3. Bydlíte v: a) obec s počtem obyvatel pod 5000
b) město s počtem obyvatel 5000 - 35000
c) město s počtem obyvatel 35000- 75000
d) město s počtem obyvatel nad 75000

4. Vaše nejvyšší dosažené vzdělání:

- a) ZŠ
b) SOŠ (střední odborná škola)
c) SOU (střední odborné učiliště)
d) Gymnázium
e) VOŠ
f) VŠ
g) jiné

5. Přečtěte si prosím seznam níže uvedených vlastností (v tabulce) a zakroužkujte korespondující číslo podle toho, zda si myslíte, jestli je daná vlastnost zcela mužská (1), spíše mužská (2), spíše ženská (3), zcela ženská (4).

VZOR:

	zcela mužská	spíše mužská	neutrální	spíše ženská	zcela ženská
vcítění se	1	2	3	4	5

VLASTNÍ DOTAZNÍK

Prosím, vyplňte dle předešlých pokynů.

	zcela mužská	spíše mužská	neutrální	spíše ženská	zcela ženská
bezmocnost	1	2	3	4	5
nezávislost	1	2	3	4	5
zodpovědnost	1	2	3	4	5
žárlivost	1	2	3	4	5
skromnost	1	2	3	4	5
vyrovnanost	1	2	3	4	5
šarmantnost	1	2	3	4	5
odhodlanost	1	2	3	4	5
důstojnost	1	2	3	4	5
taktnost	1	2	3	4	5
vcítění se	1	2	3	4	5
ohleduplnost	1	2	3	4	5
spolehlivost	1	2	3	4	5
neformálnost	1	2	3	4	5
autoritativnost	1	2	3	4	5
náladovost	1	2	3	4	5
opatrnost	1	2	3	4	5
dominantnost	1	2	3	4	5
laskavost	1	2	3	4	5
bojovnost	1	2	3	4	5

6. V této části dotazníku máte uvedeno několik tvrzení a otázek. Zakroužkujte prosím odpověď podle toho, v jakém rozmezí s tvrzením či otázkou souhlasíte.

Tvrzení č. 1. – „Ženy nejsou schopny logicky uvažovat.“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Tvrzení č. 2. – „Muži nejsou schopni se postarat o děti.“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím

- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Tvrzení č. 3. – „*Domácí práce a péče o dítě je přirozenou sférou ženské seberealizace a odměnou samo o sobě.*“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Tvrzení č. 4. – „*Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost.*“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Tvrzení č. 5. – „*Muž na mateřské dovolené musí být nešťastný.*“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Tvrzení č. 6. – „*Mužský rozum je více než ženský cit.*“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Tvrzení č. 7. – „*Je-li žena zaměstnána na celý úvazek, rodina tím trpí.*“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Tvrzení č. 8. – „*Mužský pláč je projevem slabosti.*“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Tvrzení č. 9. – „*Muž se lépe hodí na vedoucí pozici (co se týče zaměstnání) než žena.*“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím

- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Tvrzení č. 10. – „Rodina často trpí tím, že se muži příliš zaměřují na svou práci.“

- a) zcela souhlasím
- b) spíše souhlasím
- c) nevím
- d) spíše nesouhlasím
- e) zcela nesouhlasím

Otázka č. 11 – *Myslíte si, že žena patří do vysoké politiky?*

- a) ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

Otázka č. 12 – *Myslíte si, že je pro ženu a muže stejně složité skloubit rodinu a kariéru?*

- a) ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

Otázka č. 13 – *Vadilo by Vám, kdyby Vaší nadřízenou byla žena?*

- a) ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

Otázka č. 14 – *Zavedl/a byste povinnou otcovskou dovolenou?*

- a) ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

Otázka č. 15 – *Kdo se u Vás doma převážně stará o finance? (obecně)*

- a) žena
- b) muž
- c) oba

Otázka č. 16 – *Existují podle Vás typicky mužská a ženská zaměstnání?*

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

Pokud zvolíte odpověď „ano“, uveďte prosím 1 typicky ženské a 1 typicky mužské zaměstnání.

- ° ženské
- ° mužské

Otázka č. 17 – *Myslíte si, že by Vaší/mu partnerce/ovi vadilo, kdybyste měl/a vyšší plat než on/a?*

- a) ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

Otázka č. 18 – *Myslíte si, že by Vaší/mu partnerce/ovi vadilo, kdybyste měl/a vyšší vzdělání než on/a?*

- a) ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne